

УОЧИ УСТАВОТВОРНЕ СКУПШТИНЕ, 1920.

Садржај

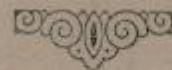
1. Зао дух
2. Себи руке
3. „Законске уредбе”
4. Једна Држава – један суверенитет
5. Изборна размишљања
6. Једна држава или савез
7. Два документа
8. Светозар Прибићевић и Стјепан Радић
9. Балкан и г. Јеглић
10. Конституанта и г. М. Драшковић
11. Једна крупна сплета
12. Једна држава или федерација
13. Стојан Протић и Стјепан Радић
14. Сељачка странка и Конституанта
15. Неваљалство Оскара Тартаље
16. Изборне Карактеристике и Куриозуми

Уочи
Уставотворне Скупштине

од

СТОЈАНА М. ПРОТИЋА

(чланци оштампани из САМОУПРАВЕ)

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михајлова ул. бр. 1,
1920.

И.Н.В. Бр.
16072

Зао дух!

Самоуправа, 19. септембра 1920. г.

Мислио сам ћутати још који дан, ма то било и на моју штету и на штету странке радикалне, којој имам част бити чланом од самога постанка њена. Али кад се дошло већ до те бестидности и перфидије да један орган Демократске Заједнице мени подмеће „предлог закона о законским уредбама“, који је кабинет г. Веснића поднео Парламенту на одобрење не само без икаквог мога учешћа него и на моје велико изненађење и запрепашћење, и кад други, главни орган Демократске Заједнице, *Демократија*, перфидно пере руке од тога предлога, као Понти е Пилат, и ако у влади седе фактички шефови Демократске Заједнице г. г. Светозар Прибићевић и Милорад Драшковић, без чијег пристанка и одобрења он не би могао ни да се замисли а камо ли постане — онда ја своје ћутање морам прекинути!

Правда у своме броју од петка, 17. ов. м, вели како се кабинет г. Веснића „последњих дана почео спотичати на пројекте, које је још Ст. Протић био израдио“! Она продужује даље, овако: „Нови Министар за Конституанту г. д-р Л. Марковић поднео је, као што смо јавили, последњих дана два законска предлога против којих су се клубови већ изјаснили. Први је, пословник за Конституанту, а други, предлог да се на владу пренесе привремено законодавна власт. О првом смо пројекту писали. Он је по све реакционаран, и циљ му је да онемогући искрен рад Конституанте. Други пројекат је врло опсежног карактера, и морао је као такав изазвати отпор међу свим посланицима...“

„На овај начин, већ даље *Правда*, осетио се зао дух човека, који диктира и узурпира, и нама је са свим јасно: зашто су се клубови одмах противставили овим пројектима!“

Толико *Правда*,

Вредно је сад да мало ближе видимо како ова ствар стоји.

Ја сам као Министар за Конституанту израдио више законских предлога с уставном комисијом и другим помоћницима мојим. Међу тим предлозима налази се и предлог за пословник за Уставотворну Скупштину. Тај сам предлог израдио и влади предао. Она је тај предлог била слободна примити овакав како сам га ја поднео, или га мењати, или га са свим одбацити. За његову садржину ја примам сву моралну одговорност, и готов сам га заступати свуда и пред сваким. Факат да је тај предлог већ израђен, и да се још сад има једна основа за пословник Уставотворне Скупштине, мислим да неоспорно иде мени у прилог. Ако неко тај предлог поправи или поквари, ићи ће њему у прилог или на штету. Како се неко може спотичати на пројекте које је Ст. Протић израдио и које је влади и сваком другом слободно примити, мењати или одбацити, то може одговорити само памет г. Манојла Сокића и његових господара. Здрава памет то за цело не може појмити.

„Предлог закона о законским уредбама“ ја не само што нисам радио, него сам с правим азирепашићем његову садржину видео и читао тек кад сам се пре неколико дана с пута вратио.

Ко год се за то интересује како ја о томе мислим, могао је сазнати из друге књиге мојих „Одломака из уставне и народне борбе у Србији“, која је изашла 1912. године у Београду.

На страни 230 те књиге, и даље, може и г. Сокић и сваки други прочитати ово што следује:

„Да се види колику је огромну важност давао у руке владаоцу Устав од 1869. године, ја ћу навести овде један класичан пример из времена 1876. године — времена, дакле, кад је моја генерација била на почетку двадесетих година!“

„Указом од 18. јуна 1876. године оглашено је ванредно или ратно стање. Тога истог дана влада је на основу члана 38. и 56. Устава предложила и владалац усвојило, без садејства Народне Скупштине, закон о Преком Суду пошто је, дан пре, на исти начин указом, а на основу члана 56. Устава, проглашен као закон пројекат војно-судског законика...“

„На исти начин и у исто време, 17. јуна, постао је закон о реквизицији и општине стављене под полицијску власт.“

„Они којима се не свиди енглеска теорија о парламентарном индемнитету (алузија на г. Јакова Продановића, сада-

шњег републиканца, који је онда, као првак самосталски, заступао ову наполеоновску теорију о овлашћењу коју сад заступа кабинет Веснић-Прибићевићев), тј теорија о накнадном парламентарном одобравању или озакоњавању, или опраштању погрешака и незаконности које су влада, или који министар, или који орган државни, или који грађанин или ред грађана учинили *на своју одговорност*, могу на овом класичном примеру видети за какву су се лепу Наполеононску и Блазнавац-Ристићевску теорију залагали! Јер у овим стварима има само ове две теорије и праксе: енглеска и француска. По првој, учињену незаконност, која је у животу државе не ретко неизбежна и неминува, чини администрација *на своју одговорност*, па после парламенат цени и или опрашта, или пушта да закон раније дејствује. По другој, француској теорији, (коју су сад и Французи напустили) то право парламентарно задржава администрација за себе, и њиме се унапред Уставом или законом обезбеђује! Она има или овлашћење у њему да издаје указне законе за све друге осим за себе, јер себи оставља њима онолико права и власти колико хоће — да ради противно редовним, парламентом донесеним законима!... Или је у облику административног права подигла на степен научног принципа стару Крунину прерогативу, из доба апсолутизма, да извршна власт у извесним случајевима издаје сама законе и уредбе, у шта ни судови ни парламенат не могу да се мешају!“

„По овој истој апсолутистичкој француској теорији је Краљ Фрања Јосип, уз асистенцију грофа Куена, завео у Хрватској и по други пут комесаријат, т. ј. уништио и онај јадан Устав који је Хрватска 1868. године добила!“

Тако сам ја о оваким предлозима, као што је предлог закона о законским уредбама, мислио и писао још пре девет година, и не сањајући да ћу доживети да се такве мисли и такви захтеви јаве после девет година — у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца!

Откад је мучном и тешком борбом радикалне странке Устав од 1869. године пао, за живота Устава од 1888. и 1903. године, мени није у знању, да је икоја влада у Краљевини Србији, ни у најкригичнијим данима њеним, с оваким вакарадним предлозима излазила. Енглези су с оваким идејама имали посла и борбе у седмнастом веку, а ми смо ето, неким чудним поремећајем умова, доживели, да се с њима морамо бочити још и у другој деценији двадесетог века!...

После оне крупне погрешке учињене с буџетом, где се противно једном битном праву парламента, уочи његова са-

станка, указом уводи у живот буџет који већ стоји пред финансијским одбором, и брискира и парламенат и јавно миље Краљевине, ево нам сад, на жалост, и друге једне још чудније и веће погрешке, где се чини покушај да „законодавна власт освојена од Краља послужи за овлашћење Краља да гради законе без учешћа парламента“, као што лепо каже Stubbs познати историк енглеске уставности!

Одиста мора постојати неки зао дух, који чини ова чуда у овој нашој младој Краљевини, али он није код Стојана Протића и оних који су се деценијама борили против оваквих прохтева и идеја, него код оних који су запојени мислима Тисе и Штирка, Краља Милана и Гарашићина, и оних слабића који не могу или не умеју да се отму загрљајима повампирене реакције!

Себи руке!

Самоуправа. 21. септембра 1920. год.

Загребачки *Јушарњи Лист*, коме је газда *Типографија*, која је купила *Епоху* и за коју, у исто време кад и за *Београдски Дневник*, прави рекламу, донео је у свом броју од 8. септембра ове године један карактеристичан чланак под насловом *Повратак др. Трумбића*, на који се морамо осврнути с неколико речи.

Морамо, пре свега, рећи, да се у загребачкој штампи, као и у неким листовима београдским, од некога времена, а поглавито од почетка августа ове године, опажа једна тенденција, систематски спровођена, да се нашој спољној политици укажу нови путеви! Систематски се напада спољна политика наше Краљевине, и специјално њена основа наслона на наше савезнике ратне Русију, Француску и Енглеску. Особито су на нишану Француска и Французи. Чини се као да у овој кампањи противу наших савезника, а специјално противу Француске, коло води г. Тони Шлегел, „демократа“, са својим братом и једним аустријским генералштабним официром кроз *Agrarier Tagblatt*, где су се поодавно склонили браћа Шлегел, а у новије време и овај бивши аустријски генералштабни официр.¹

¹ Овај се господин потписује: — us; а име му је, како сам сазнао после, Nussbaum.

Да се ово ради за рачун Немачке, и можда и с повцем Немачке, то нам је недавно открила бечка *Нова Слободна Преса*. *Agrarier Tagblatt* са свим пише у духу овог „великог листа“ како га он стидљиво зове, не смејући му, из тактичких разлога, право име споменути, и у духу онога другог нама добропознатог компаноња: *Пештанскога Лојда*. И да би боље своје тенденције спроводно, он има и сталну рубрику: *Slavenkrieg* — за руско-пољски рат!

И по познатој бестидности ове госпде, они нам препоручују нову оријентацију „у име целог југословенског народа“, коме се они по истој тој бестидности намећу за представника.

Ми ћемо се други пут вратити на ову ствар да нарочито о њој проговоримо, а сад да се вратимо *Јушарњем Листу* г. Евгенија Деметровића, брата г. Јураја Деметровића, повереника демократског у покрајинској хрватској управи за господарство, који је у истој оној компанији која се систематски обара на савезнике, а поглавито на Француску.

Циљ чланка коме наслов горе исписасмо у суштини је иста, али изведена у другом облику и на једном специјалном предмету.

Указује се на значај повратка г. Трумбића, на се представља тежина задатка који је специјално он имао у Паризу, заслуге које је он стекао за решавање Јадранског питања и поред „незнања и неспособности наших одговорних кругова“. Одлучна, сензационална интервенција председника Вилсона у нашу корист заслуга је д-а Трумбића, вели се ту даље. „А ако спор с Италијом још није решен у нашу корист, и ако се фактичко стање чак и погоршало, наставља чланкописац *Јуш. Листа*, онда, упућени то знају, др. Трумбић не носи за то никакве кривице. Није заиста кривица дра Трумбића што Италија још увијек окупира наше крајеве и некажњено прогони наш југословенски живаљ, као што није његова кривица што Д’Ануџио још увек несметано пашује на Ријеци. Кад се обелодани поверљива преписка између наше делегације у Паризу и владе у Београду, видеће се колико су информације, предвиђања и савети дра Трумбића били тачни, и колика је штета што наша влада, заузета вјечним кризама и партијским свађама, није посвећивала више времена и пажње спољној ситуацији, а нарочито спору с Италијом“.

После овога чланкописац продужује да нам каже и да нас увери, како је двогодишње одсуство г. Трумбића у иностранству врло штетно било за управу министарства коме је г. Трумбић био на челу, и за добро поћење наше спољне политике у опште! „Позната је ствар да наша држава није имала и нема одређене спољне политике, да је наша дипломатска служба неорганизована, да у самом Министарству влада највећа анархија итд.“ — каже нам овај непознати господин који мисли да му ваља бранити и заступати г. Трумбића нападом на спољну политику наше државе, нападом на Мин. Спољних Послова и његов персонал, и бацањем одговорности за преварена надања и разочарења на србијанске политичке људе и државнике. Ту се заступници министра спољних послова називају, сви из реда, пуким парламентарним фигурантима и партијским протекторима свемоћних помоћника, и онда се изјављује нада да ће све то г. Трумбић поправити, са својим „одличним сарадником и помагачем господином Павловићем“, — ако му све то не поквари, наравно, „резуларена бирократија министарства извањских послова, помагана радикалском штампом!“ Ту смо ми, јадни Србијанци, сад сазнали да г. Павловић „позна у танчине дипломатску струку у којој већ дуго низ година служи“!

*

Ми немамо ништа против тога да ближи пријатељи г. Трумбића, међу којима знамо једнога са Крфа, нама свима добро познатог интриганта, његов јавни рад истакну, похвале и препоруче. Ту не може бити никакве замерке ни с наше ни с које друге стране, мислимо. Али оно против чега ми имамо, а што више нећемо допуштати, јер видимо да се наша дискретност злоупотребљава, то је да се рад г. Трумбића истиче, хвали и пропорукује уз истовремено, и индиректно и директно, нападање на србијанске државнике, на министарство спољних послова и на спољну политику Краљевине Србије и наше државе у опште.

Ми то сматрамо чак за једну велику непристојност, и мислимо да та боцкања која се поодавно провлаче по загребачкој штампи могу имати доста незгодне и доста озбиљне последице.

Србија и њени државници имају за собом дела и тековине које су добродошле целом нашем народу. Они су још од времена кад су као написмени почели водити спољну политику своје уже отаџбине сумовали и успели прво створити, па онда одржати и за тим проширити и оспособити Србију за извр-

шење њеног националног задатка, и најпосле довести до ослобођења и уједињења целокупног нашег народа.

Људи који за собом имају таква дела и такве тековине, за цело знају шта је и како се води спољна политика, и њихова је држава имала и има са свим јасну и одређену политику. Они који су умели одржати Србију, и у најтежим временима, између наковња турског и чекића аустријског, они који су и за Србију и сав наш народ знали задобити и одржати не само пријатељство него и материјалну и моралну помоћ Русије, Француске и Енглеске, па онда и Америке, не могу допустити да им лекције о спољној политици дају чланкописци *Јушарнега Листа*, или неки Шлегели, Вилдери и остали што су као и они.

И не само то, него ти исти Србијини државници и политички људи сматрају за своју императивну дужност чувати и даље неговати традиције, пријатељства и тековине њене спољне политике, сузбијајући одлучно сваку „нову оријентацију“ која за рачун Немаца и бечких и пештанских Јевреја сеје раздор између наше државе и наших савезника. Господа која онако лако мислено пишу сад о Француској, француским капиталистима и „бојадисаним Французима“ треба да знају ово: да није било Француске и Русије Србија се не би могла војнички спремити и наоружати; да није било Француске и Русије Србија не би смела у рат загазити нити би га могла водити; да није било Француске и Русије Србија би била згажена и сада би се црно-жути овао, под Хохенцодериским покровитељством, врио над целим Балканом, над целом Хрватском и Словеначком, над целим морем Јадранским! Онда би мађарска чизма трупкала по Загребу и сад, и онда би се бечки и пештански Јевреји, као спроводници ове немачке и мађарске културе, расули као рој скакаваца по овој нашој лепој и богатој отаџбини за којом им и данас тако похлепно срце жуди.

Ако је, може бити, господи Шлегелима и Деметровићима то свеједно — нама није. И нека се добро узму у памет од сад и они и сви други који за њима каскају и у један рог дувају...

Немамо ми ништа против тога да се објави и поверљива преписка, те да се види и свакога сарадника на народном ослобођењу и уједињењу део заслуге и део одговорности. Ми ћемо се шта више радовати да што пре дође дан, кад се то узамогне учинити. Тада ће се видети са свим лепо и тај значајан факат, да су Србијини државници подigli на степен јевропског питања не само питање јадранско него цео наш

народни проблем. Тада ће се видети и то, да су они отварали и отворили врата дипломатије савезничке Југословенском Одбору, и ставили му на расположење ауторитет и снагу Краљевине Србије...

*

По себи се разуме да ми ни сада, као што нисмо ни пре, не одбијемо пријатељство ни других народа и држава а још мање пријатељство наших суседа. Али тражимо и сада, као што смо и раније тражили, истинско пријатељство и подударност народних и државних интереса између наше државе и њених пријатеља. Ми знамо врло добро ценити и културу немачку, али морамо свеједнако водити рачуна о циљевима немачке политике, која је до великога рата била противна народном ослобођењу и уједињењу у једну, политички и економно самосталну, државу целокупног нашег народа.

Јесмо ли сигурни сада да је та и таква немачка политика пропала и да је се више немамо разлога бојати? Не!

Бићемо сигурни у то само тада, и само у толико, *кад се и у колико изврши* истински оно што поштени и паметни *Ото Бауер*, аустријски социјалиста, признаје, утврђује и тражи не само од грађана Немачке него и од немачкога социјализма свију нијанса његових.

А ево шта вели, шта признаје и тврди, и шта тражи од Немаца *Ото Бауер* у својој ваљаној књизи: *Bolschewismus oder Socialdemokratie*, па да „Немачка буде слободна од наследства омрзнутости њене код других народа, коју јој је оставила контрареволуционарна епоха њене историје“:

„Прва претпоставка, коју има да испуни Немачка Револуција, јесте потпун, без остатка икаквога, прекид с традицијама и идејама Бисмаркова времена. Али Социјализам не може ослободити народ од идеологије прошлости док он сам себе потпуно и са свим не ослободи од ње. Потребна је не само еманципација од свих последица (*Nachwirkungen*) оне духовне капитулације пред идеологијом немачке владавине системе прошлости, која је била права садржина „политике 4. августа“. Потребно је нешто више! Ако ми хоћемо да се ослободимо од власти идеја које су наследство источнолапске епохе немачке историје, ми се онда морамо ослободити од правновернице свемоћи силе и од празноверице самовласности или свевласности државе. Овоје ослобођењу стоји данас на путу бољшевизам, јер између боруског (пруског) социјализма Ленша, Пленгеа, Шпенглера, који славе пруску државу као претходни ступањ социјализма а социјализам као остварење пруске државне идеје,

и рускога комунизма постоји врло блиско сродство; и овде као и онамо иста празноверица да сила има чудотворну моћ да сама, самостално, нешто створи; и овде као и онамо исто надање у свемоћну државу којој се имају потчинити личности у свим својим животним односима; овде као и онамо исто лудило да свемоћ једне мањине на влади може и треба да принуди послушне масе народне на више облике живота. Ми нисмо слободни од идеологије прусизма докле пруску државну идеју само у други језик преводимо, само другим бојама красимо, само је у службу једне друге класе стављамо. Ми морамо прусизму противставити једну сасвим другу, овој у истини радикално противну државну идеју: један социјализам коме је корен у слободном развијању личности, чији је извор саморадна маса, чија је циљ самоуправа (*selfgovernment*) свега радног света. Још ниједна радничка партија не увиђа овај задатак: ни десница социјалистичка која се од старог прусизма (*Berussentum*) није ослободила, ни самостални социјалисти, ни комунисти који подлежу искушењу новог русизма. Ништа није пре потребно немачком социјализму него једна потка оне истинске, из индивидуалистичког корена израсле, демократије, која тражи своје остварење у енглеској мисли *industrial self-government* — а и социјалног преображаја саморадном и само својним васпитањем народне масе“.

А све догде „док немачки народ стоји под владом и утицајем оне владавине системе из које је изашло немачко јединство, и која претпоставља на истоку деобу Пољске, наставља на западу анексију Елзас-Лорена, на југу владу аустријских Немаца над Словенима и Романима, чије бајонете беше задатак аустријском племену немачког народа да стави под немачку команду“ — Немачка Револуција није извршила свој задатак, као што поштено важе Бауер; и ми све докле морамо бити на опрези, и сваку оријентацију у правцу Немачке најодлучније одбити и сузбити!

„Законске уредбе“

Самоуправа, 22. септембра 1920. год.

То је нов термин, који нам доноси „предлог закона о законским уредбама“. До сад смо знали за законе и за уредбе, привремене законе или указне законе, који немају одобрење

Парламента. *Законске би уредбе*, по горњем предлогу законском, биле нешто треће: оне се не би звале законима и ако би имале пуно законску снагу, а не би се znale ни уредбама, или привременим законима, или указним законима. За што је то тако одредила и предложила влада г. Веснића не види се из мотива који уз овај предлог законски иду, нити се иначе може наћи разлога за овај нови термин.

Пошто је овај предлог закона већ поднесен Парламенту, и о њему тражено и мишљење Државног Савета „за три дана,” па је његов текст и широј јавности предан, онда је добро и потребно да уђемо мало ближе у његову анализу, пошто смо у начелу казали своје мишљење о преношењу законодавне власти с Парламента на Краља и владу.

Пре свега да одмах кажемо да ми овај предлог сматрамо као предлог владе г. Веснића, а не као предлог г. др. Л. Марковића, министра за Конституанту, како то намерно и тенденциозно обележава предлог главни орган демократске заједнице *Демократија*, а за њом и *Политика*. Предлог је овај еминентно политичке природе, те за њега носи и мора носити одговорност цео кабинет, као у осталом и за сваки законски предлог. Солидарна одговорност министара је први принцип парламентарне владе. А у тој солидарној одговорности главни део одговорности пада и мора пасти на шефа кабинета с једне стране, и на главне и праве представнике друге најјаче политичке групе, заступљене у влади, с друге стране. На све друге чланове и групе у влади пада мања одговорност, по нашем мишљењу.

Друго што желимо одмах истаћи то је, да овај законски предлог овакав какав је, како је поднесен Парламенту и Државном Савету, нико не прима, ама баш нико: све су се политичке групе парламентарне изјасниле против њега — осим, може бити, рерубликанске!

И то је један добар знак, једна утешна појава коју са задовољством поздрављамо у овој како изгледа општој поместености духова.

Али се чини да има међу парламентарним групама људи који би били вољни, можда више за љубав пријатељства и из бојазни од какве нове кризе, да приме начелно да се неке уредбе могу оставити влади да их она донесе, ако она ближе о њима и њиховој природи што каже, па се то и у то законско овлашћење унесе!

Ми ћемо се мало задржати на овом разликовању, као и на оној другој половини предлога која је са свим другога карактера: да се једним сумарним поступком озаконове уредбе које су већ издате или објављене у *Службеним Новинама*.

Пре тога да дамо израза само своме чуђењу и да питамо: како се то могло догодити да кабинет г. Веснића у толикој мери не зна и не познаје расположење Парламента да подноси један предлог који нико не прима и који цела јавност с чуђењем и махањем главе дочекује?!!

„Законске уредбе“, које би постале оваким једним овлашћењем Парламента, биле би потпуно, и формално и фактички, закони, као и сви други; и по томе никаквога разлога нема да се оне и не зову закони. Оне би носиле „само“ тај недостатак формалан: што би једне од њих, оне чију садржину и текст Парламенат познаје, биле одобрене једним сумарним поступком, противно дакле пословнику скупштинском који је сада у важности, друге, оне чију садржину и текст Парламенат не зна, биле би одобрене онако са свим на памет — на голу браду и на црне очи г.г. Министара!

Потребно је, пре свега, да одвојимо ове две врсте ових тако званих законских уредаба или закона.

1.

Оне законске уредбе или закони које би Парламенат донео само једним сумарним поступком, али опет никако не на начин како предлаже влада у овом своме предлогу, немају никакве везе с овлашћењем које влада тражи од Парламента да доноси законе без Парламента. И ако у нас постоји *закон* о пословном реду, теоријски и практички је у свим парламентарним земљама Парламенат господар свога пословника. Па би се могло прећи и преко те тешкоће што су извесне одредбе нашега пословника везане Уставом, јер се повреда тих чланова Устава не коси с општим принципима и парламентарним конвенцијама парламентарног права. И у *Енглеској*, и у *Француској*, и у *Белгији*, пословник је правилник који доноси, мења и допуњује сам Парламенат, па би по истом том неспорном принципу парламентарног права могао учинити и наш Парламенат. Парламенат би могао, дакле, једном резолуцијом донети потребну измену у пословнику, па по одредбама тако измењеног пословника примити и решити, сваку са себе, оне од уредаба већ поднесених или објављених и Краљем потписаних, које он споразумно с владом нађе да треба тако брзо решити.

Тако би се задовољила једна важна потреба, а у исто време очувао ауторитет парламента.

То би предело за буџет, за мораторијум и за још неке уредбе које су пред Парламентом!

Ту, код тих уредаба, не долази никако у питање власт и право Парламента да доноси законе, и с тога ту ни о каквом овлашћењу и преносу власти нема смисла ни говорити. За то је сасвим неумесно што су у предлог владин ове уредбе унесене.

2.

Оне уредбе које не постоје, које се тек мисле доносити, чија се садржина и текст не знају, оне једине представљају предмет овлашћења; код њих само Парламенат резигнира на свој карактер као законодавног тела; оне представљају праву и велику опасност за Парламенат и за земљу. Ту код њих не може и не сме бити, по нашем мишљењу, никаквог овлашћевања. Било да се оне именују и предмет им се означи, било да се оне не именују.

Ту је важан сам принцип, и сам први корак или пример.

Чим Парламенат не зна потпун и детаљан текст закона који се хоће тако да донесе, за његову власт и право као законодавног тела је са свим све једно да ли он зна по нешто од онога што ће бити у том закону који се без њега доноси, или не зна ништа.

Али оно што је најважније у овој ствари, то је тај први корак, тај пример, тај преседан. Од како је постао устав од 1888., и док је он у важности био, као и онај од 1901 г., оваких овлашћења није било по нашем знању, како смо већ рекли. Ми треба да се враћамо у време Устава од 1869. год. и време реакције у Србији, па да тражимо примере доношења закона без Парламента — по овлашћењу Устава и закона!

У уставном и парламентарном праву су преседани врло важни — исто онако као и у дипломатији, ако не још и више. Кад сте ви већ једном учинили такав један корак, ви сте тим дали право свакој другој влади и владоцу да се увек на тај преседан позову, и да с доста основа траже и други пут таква овлашћења. Оно што је било један пут, може бити и други пут. Разлози који говоре за један или други случај субјективне су природе. Нема никаквог објективног, неспорног критеријума за то. С тога је ту критеријум сам принцип. С тога су праксом и искуством најполитичнијег народа људи поставили правило: кад треба брзо радити, нека ради влада, извршна власт, на

своју одговорност, па ако се огреши о законе који постоје, Парламенат ће после ценити, и онда ће или законом о индemitету опростити почињене погрешке и незаконе радње у општем интересу, или ће пустити да ранији закони дејствују те буду осуђени или уклоњени с власти они који су се о законе земље огрешили.

У овом случају има још једна засебна отежица која, ако то може бити, још више чини тешким и опасним овај први корак у тражењу овлашћења да влада доноси законе без Парламента. Ово се овлашћење тражи уочи самих избора за Уставотворну Скупштину, и тражи се од једног провизорног Парламента!!

Они који су створили кризу првог Веснићевог кабинета, и они који су држали отворену кризу пун месец дана, да оставимо на страну опструкцију која је без и трунке оправдања пођена другом кабинету коме сам ја имао част председавати, и ранији четворомесечни нерад Парламента кривцом ове исте госпде, немају права ни квалификације да своје грехове испуљују понижаванјем Парламента и преношењем законодавне власти Парламента на себе и друге владе.

Концентрациона је влада и постала за то, да се олакша рад с Парламентом. Она међутим сад хоће да се са свим елиминира и уклони Парламенат. На што ће нам онда концентрациона влада, у којој још седе и тако разновидни елементи да се само по новинама грде, једни другим сметају и коче рад, један другог на саблазан народу зову гусеницама; у којој седе елементи који с једне стране траже овлашћење од Парламента да без Парламента доноси законе о реду и раду, т.ј. против субверзивних комунистичких елемената, а с друге стране, и у исто време, у Загребу њихови пријатељи краду из суда акта, те ево већ три пуне недеље не може да се због тога суди комунистима!

И сад за ову тајну и загонетку треба трошак да плати — Парламенат, његов углед, његова важност, и његово право као законодавног тела!

Само још једну напомену ради даљег евентуалног расправљања ове ствари.

Овај предлог законски о законским уредбама послат је Државном Савету 13. септембра, а указа је потписан да се он може Парламенту поднети 14. септембра. Ја сам за њега сазнао 12. септембра, од г. Министра за Конституанту, и одмах му тога истога дана рекао да то ништа не ваља, и да то не треба ни пошто влада да чини.

3.

Да уђемо сад мало у испитивање побуда којима министар за Конституанту у име владе образложаваша предлог, и оних „ублажавања“ којима се мисли ослабити онај опаки и опасни карактер који предлог има за наше основне институције државне и опште карактер државне управе.

У члану 1. предлога став трећи гласи: питања о којима постоје уставни прописи као и у опште питања о организацији државе, за која је надлежна једино Уставотворна Скупштина, не могу бити предмет ових законских уредаба! А у члану 2, противно ономе што је речено у другом ставу члана 1. да ће ове законске уредбе имати законску снагу „све док законским путем не буду измењене“, каже се: ово овлашћење престаје и пре тога ако би привремено Народно Представништво резолуцијом то решило; исто тако привремено Народно Представништво може резолуцијом укинути или променити поједине законске уредбе или у целини или само неке њихове одредбе!!

Овде има толико нетачности и побрканих појмова да се заиста мора човек чудити како је то све могло бити изнесено од једне владе у којој седе толики политички људи, с прилично дугогодишњим парламентарним искуством, и којој је шеф — доктор права!

Пре свега није истина да су овим предлогом изузета питања о организацији државе и питање устава. Овај предлог сам собом, својим бићем и својом суштином, руши основне одредбе Устава Краљевине Србије и суштину наше државне организације.

Основни пропис Устава нашег је да законе гради и доноси Краљ с Народном Скупштином, а овим се предлогом тражи да и овај Парламенат и Уставотворна Скупштина, противно и одредбама изборног закона, резигнирају, напусте своје право и своју власт да доносе законе и уступе је самоме Краљу и влади!

Каква већа повреда Устава Краљевине Србије може бити, и како крупније питање о организацији државној може од овога бити?!

Наша Краљевина, истина још нема свој Устав, али Устав има Краљевина Србија која је с њим ушла у нову ширу отаџбину, и она неће њега да напусти докле год не добије други, бар овакав ако не бољи, за целу земљу. Србија је уставна,

парламентарна и демократска земља, и она то хоће и даље да остане па то и својој браћи да да. Тај њен Устав и досад је служио као база за нашу државну организацију, која је такође примила да законе доноси Краљ с Парламентом. Кад се законодавна власт, ма и најмање и ма у каквом прикривеном и улепшаном облику, и кад се то не чини овако неагривно и протачки, преноси на Краља и владу, тиме се мења темељ, основ наше државне организације, тиме се вређају основни принципи и нашега позитивног Устава, и принципи основни уставног и парламентарног права како га је израдила пракса и теорија највећег мајстора у томе — пракса и теорија енглеског народа!

Sir William R. Anson, писац класичног дела о енглеском уставу *Закон и уставни обичаји Енглеске*, који је сам адвокат, професор на Оксфордском универзитету, народни посланик и пређашњи парламентарни секретар кабинета у 1903. години, пише на стр. 366 француског издања (онога тома који говори о парламенту): Хенрик VIII, енглески краљ, врло вешт да прошири легалним средствима поље Краљевске прерогативе, и да добије од Парламента проширење оне власти коју он, Парламенат, има задатак да контролише, наравно је да се усвоји 1539. године *закон о прокламацијама*. Неприкривен циљ овога закона био је допустити извршној власти, кад парламенат не заседава, да ради свом брзином коју прилике буду захтевале... Закон је наређивао да се прокламације, које би Краљ издао, по савету своје владе, морају вршити и поштовати као да их је издао сам Парламенат, т.ј. као законе које доноси Краљ и Парламенат заједно, и да је слободно Краљу и његовој влади обезбедити вршење овим прокламацијама казнама и осудама које би они нашли за потребно прописати и досудити. Овај закон је значао, као што вели Stubbs, „виртуалну резигнацију битног карактера Парламента као законодавног тела; законодавна власт коју је освојио Парламенат од Краља служила је за овлашћење Краља да он доноси законе без учешћа Парламента“. Овај закон није био дуго у важности: он је укинут законом I. за Краља Едуарда VII. (сина Хенрика VIII), али се *у употребу његова одржала и даље*... све до Другог Парламента, како каже Ансон.

Помињући случај кад је Лорд Чатам у лето 1766. године са својим колегама министарским саветовао Краљу издати прокламацију којом се, противно законима, забрањује извоз жита из земље и узапћавају све житом натоварене лађе у пристаништима енглеским, Ансон каже (стр. 370 и 371): „Кад се

Парламенат састао. Министри су били живо нападнути што су саветовали Краљу да повреди закон, и значајно је забележити да Министри нису покушали ни једнога часа тврдити да је прокламација законита. Они су само изјавили да су то учинили у општем интересу, а Лорд Cambden је додао: да је то била тиранија само за четрдесет дана. После дуге и доста живе дебате усвојен је закон о индемнитету у корист министара који су забрану и конфискацију саветовали и чиновника који су је извршили.

„Овај случај, продужује на истом месту Ансон, показује добро какве је врсте тешкоћа која се фатално понавља с времена на време и којој се хтело доскочити законом Хенрика III. Обично је закон довољан за све прилике које се могу предвидети, али се може догодити да је извршна власт принуђена радити противно закону. Закон Хенрика VIII решава ову тешкоћу тиме, што даје Круни с владом дискреционарну власт законодавну. Много је сигурније оставити извршну власт да ради на своју одговорност и на срећу једног индемнитета. И ако влашћиви министри могу стукнути пред ризиком који их чека и страшити се одговорности, те не предузети кад треба мере које међутим могу бити потребне, треба нам бирати између могућности да се нешто не уради што би паметно било учинити, и веће опасности у којој бисмо били кад бисмо ставили Круну и њене министре изнад закона земље“.

Из свега овога се сасвим јасно види: да нити је истина да овде нису у питању уставни прописи и питања државне организације, нити је истина „да правна теорија допушта овако овлашћење“ и да „нема ниједног уставног и законског прописа, који би се томе противио“ — како се то у мотивима предлога нетачно и неискрено тврди.

А колико вреди она одредба члана 2, најбоље се види по томе, што се ово овлашћење баш и тражи за то што се тврди да се Парламенат не може на окупу држати, што и сувише знакова има за тврђење да влада не жели Парламенат, и што се, најпосле, ово овлашћење тражи у очи самих избора за Уставотворну Скупштину којима је рок неразумно скраћен, па чак и у сам закон уписан, те је сасвим природно да се посланици и не могу састати да доносе резолуције, којима би ово овлашћење скраћивали или донесене уредбе законске мењали!

Ова је одредба само свесно или несвесно заваривање и себе самога и Парламента!

Чудновато је да предлог допушта и предвиђа да се закони мењају резолуцијом! То је такође једна новина у уставном

и парламентарном праву. До сад је свуда и свагда важило правило: да се закони могу само законом мењати и укидати. Сад нам кабинет г. Веснића и тај чудновати новум сервира — ваљда да боље обележи значај тренутка у коме се налазимо: у навечерју Уставотворне Скупштине, која има да донесе нашој младој Краљевини нов, још слободоумнији и још демократскији Устав него што га је имала Краљевина Србија!

Самоуправа, 9. октобра 1920. год.

4.

Остали смо дужни још мало одговора и читаоцима и предлагачима овога необичнога предлога законскога. Ништа нисмо рекли о *швајцарском примеру* на који се министар за Конституанту позвао у побудама својим, којима је спровео владин предлог. То раније нисмо учинили за то што нисмо имали при себи текст тога швајцарскога овлашћења, а у побудама владиним о њему није ништа ближе речено. Сад имамо текст законски, и сад можемо о њему говорити с познавањем ствари.

Сад да пређем на ствар.

У побудама владина предлога читамо ово: „Као значајан пример служи слободоумна и демократска република Швајцарска, која је од 1914. године па све до скоро пренела била целокупну законодавну власт са Савезног Парламента на владу. Више од пет година издавала је швајцарска влада законске уредбе са законском снагом за питања из редовне надлежности парламента“!

Сам текст швајцарског овлашћења гласи овако:

„Савезна Скупштина Конфедерације Швајцарске,“ с погледом на посланицу владе (савезног савета) од 2. августа 1914. године, одлучује: Члан 1. Швајцарска Конфедерација изјављује своју чврсту вољу да одржи своју неутралност у рату који је на помолу. Влада се овлашћује да саопшти, у облику који она нађе да је zgodан, ову изјаву неутралности ратничким странама и силама које су признале неутралност њене територије. Члан 2. Савезна Скупштина одобрава општу мобилизацију, коју је влада наредила, као и одлуку која се тиче легалнога течаја банкнота. Члан 3. Савезна Скупштина даје неограничену власт влади да предузме све потребне мере за безбедност, целокупност и неутралност Швајцарске, за одржање кредита и економских интереса земље, и, посебице, за исхрану земље. Члан 4. Тога ради отвара се влади неотра-

ничен кредит, а посебице даје јој се овлашћење да закључује потребне зајмове. Члан 5. Влада ће дати рачуна Савезној Скупштини у првој њеној сесији о употреби коју буде учинила од ове неограничене власти која јој се даје. Члан 6. Ова одлука оглашена се за хитну и ступа одмах на снагу.

Ова одлука Савезне Скупштине носи датум 3. августа 1914. године, Она је трајала до 3. априла 1919. године, а тога дана је замењена овом одлуком:

1. Укидају се чланови 3. и 4. одлуке од 3. августа 1914. године о мерама подесним за обезбеђење безбедности земље и одржање њене неутралности. Влада је и даље овлашћена предузимати изузетно апсолутно потребне мере за безбедност земље и очување њених економских интереса. Наредбе (или уредбе ordonnances) издате на основу овога овлашћења саопштиће се, уз опширан извештај, Савезној Скупштини у првој њеној сесији, и она ће одлучити да ли ће оне остати у важности.

2. Влада ће укинути све наредбе издате на основу чл. 3. и 4. одлуке од 3. августа 1914. године чим неопходна потреба за њих престане и чим прилике то допусте. Она ће саопштити Савезној Скупштини списак ових наредба које би остале у важности и после 1. маја 1919. године. Овај списак ће се држати у реду и придаваће се сваком извештају о извршењу владиног пуномоћства; он ће се поднети Савезној Скупштини први пут за сесију јуна 1919. године. Савезна ће Скупштина означити ове наредбе чије укидање она од владе тражи.

Ова је одлука оглашена за хитну и одмах је ступила на снагу.

Влада је Швајцарска у току извршења овога добивеног пуномоћства, поднела Савезној Скупштини, сагласно одредбама самог овлашћења 14 опширних и исцрпних извештаја који су сви штампани. Они чине читаву једну књигу од неколико стотина страна ситнога слога, и представљају собом један богат и исцрпан материјал како је влада употребила дато јој овлашћење и с каквим се тегобама Швајцарска за време рата борила.

*

Како се види из ових одлука Савезне Скупштине у Швајцарској, нема ту ни помена о преносу целокупне законодавне власти са Савезног Парламента на владу. Оне још јасно показују како су и за што постале: изазване последњим великим ратом и великом опасношћу за саму егзистенцију земље, окружене великим ратничким странкама од којих је једна већ била

стала својом чизмом на белгијску неутралност, оне су се и кретале само у оквиру тих потреба и невоља земаљских. Па ипак је, и при свем том, Савезна Скупштина задржала била за себе своју пуну контролу над целим владином радом.

Сад читаоци нека цене колико овај пример швајцарски говори у прилог предлагача о законским уредбама и колико личи одлука Савезне Скупштине Швајцарске од 3. августа 1914. на овај предлог кабинета г. Веснијева.

Овај пример швајцарски још нешто показује. Он показује да је радикална влада Краљевине Србије за време овог великог рата, будући у још тежим приликама од Швајцарске, ипак радила и урадила свој посао — без и овакога овлашћења како је имала швајцарска влада!

Самоуправа, 15. октобра 1920. год.

5.

Пошто сам завршио био последњи чланак, који је требало да буде и последња реч по овој ствари, ја сам добио добротом пријатеља из Швајцарске, два броја Gazette de Lausanne од 7. и 9. октобра ове године, у којима има неколико интересантних саопштења о томе. Учинило ми се да ће бити добро и корисно, ако и с њима упознам читаоце. Питање је врло важно, а у нас, како смо видели, има и овде, као и у много чему другом, доста непознавања ствари које је од штете за наш јавни живот. С тога је, држим, добро дошла свака искрица којом се може што боље расветлити свако политичко и уставно-парламентарно питање.

*

Ми смо видели да је одлуком Савезне Скупштине од 3. априла 1919. године укинут 3. и 4. члан одлуке од 3. августа 1914. године, али је, ипак, остављено влади да може изузетно, у случајевима неодољиве нужде, издати по коју наредбу, ради безбедности земље, без парламента. А осим тога требало је још ликвидирати са старим наредбама, издатим на основу одлуке Савезне Скупштине од 3. августа 1914, те одлучити над и које од њих да престану важити и да ли која од њих и докле може још остати у важности.

Отуда нове дискусије по тој ствари у Савезној Скупштини. Таква је једна дискусија била почетком октобра и о њој реферирше Gazette de Lausanne у свом броју од 7. октобра ове године. Из ње бих и ја желео саопштити читаоцима оно што је главно и суштаствено.

Пре тога да споменем, ради бољег познавања и тачније оцене саме ствари, ово: У Швајцарској је већина Немаца па је, према томе, већина Немаца и у законодавном телу Швајцарске. Та околност је прилично допринела да је неутралност Швајцарске за време великога рата била осенчена и да се у швајцарском генералштабу доста немачког духа видело; и случај саветника (министра) Хофмана, који је руководио спољну политику Швајцарске, познат је, мислим, довољно свима!

С тога су и у овом оитању овлашћења владе, да ради без парламента законодавне послове, превлађивали погледи немачки...

Комисија, која има нарочити задатак да води рачуна о пуномоћству које је влада добила, донела је неколике закључке по тој ствари и тражила је, између осталог, „да влада поднесе Савезној Скупштини, пре децембарске сесије, извештај један и предлоге да ли не би требало одлуку од 3. априла 1919. године о ограничењу владинога пуномоћства ревидирати у том смислу да се то пуномоћство још више ограничи“.

Председник ове комисије de Meuron констатује, пре свега, да је 1. октобра 1920. године било у важности још 351 одлука којима је основа у владину пуномоћству, и да се комисија једнодушно узбудила таквом ситуацијом: они констатују да у много случајева одлука од 3. априла није завршена, и да је карактер неодољивости и хитности мера изданих на основу пуномоћства врло споран. Комисија констатује још да ова владина пуномоћства показују тежњу да постану обичан и нормалан начин владања у Швајцарској.

У даљем току свога говора г. de Meuron истиче како ова пуномоћства не почивају ни на каквој уставној или легалној основи; да је Скупштина једино надлежна доносити законе, и да она нема права одрицати се те своје надлежности у корист владе. Једна једина околност, додао је говорник, могла је правдати један тако изузетан режим: *немачка доктрина о праву нужде* (Nothrecht); ова је ситуација постојала 3. августа 1914. године; ње је нестало данас, а међутим законодавство на основу пуномоћства траје и даље...

Г. de Dardel позвао је отворено владу да поднесе Савезној Скупштини предлог да се од 1. јануара 1921. године укидају сва владина пуномоћства; и она од 3. августа 1914. и она од 3. априла 1919. године. Мора се најенергичније дићи глас, рекао је de Dardel, против кварења смисла речи којима се

Курзив је наш

служи федерална бирократија да оправда ова своја присвајања законодавне власти. Ова примена пуномоћства нема искрености, она је увреда здравога разума. Парламенат је врло слаб да брани своје прерогативе; он напушта своју власт бирократама који слећу у ову салу као тице на болесника! (Смех).

Женевањанин de Rabouin подсећа на пример из историје Женева да покаже: како се један пут дата и добивена оваква пуномоћства тешко укидају, У Женеви се 1603. год. један ред грађана докопао власти услед чега је више пута потекло и крви по калдрми женевакој, и Русс је писао свој *Друштвени Уговор* противу овога присвајања власти од стране једне олигархије! Женеви је требало сто педесет година да се ослободи пуномоћства, па се боји да и Швајцарској републици неће за то требати десет или петнаест година!...

*

После ове дискусије, Berner Tagblatt, који се сматрао скоро као послужбени орган владе, донео је у свом броју од 8. октобра ове карактеристичне редове:

„Има много Немаца Швајцараца који се од срца радују овом новом јуришу који су извршили француски саграђани наши противу изванредних пуномоћстава владе швајцарске. Ту се манифестовао изврстан и прави дух швајцарски. Несрећом у овој ствари се показују швајцарски Немци много покорнији влади него Ромањани који, зацело, много боље разумеју демократски дух. Треба желети да се влада излечи најпосле од ратне психозе и постане опет истински демократска, потчињена и сама закону“... (Gazette de Lausanne од 9. октобра ове године).

Једна Држава — Један Суверенитет!

Самоуправа, 19. Октобра 1920. год.

И ако је до избора још само нелун месец и по дана, ми тек још најосновније ствари из Устава расправљамо. И то тек од скора, и то опет на парче, и тек тако рећи кљештима извлачећи један другом речи из уста! Међутим и по важности саме ствари, и по свим парламентарним обичајима и правилима, ми смо још пре почетка изборне кампање морали били ући у расправу основних уставних питања и изнети пред народ

наше гледиште на та питања, па онда за њих тражити од народа поверење. У место тога ми смо се брижљиво од тога чували, „да не покажемо противнику своје карте“, па су се у нас јављали у јавности о томе и такви накарадни појмови: да не треба никакав нацрт Устава ни спремати, јер треба напред народ да се изјасни: је ли за републику или монархију! А кад то буде, онда би ваљда требало очет њега питати какав нацрт Устава треба поднети Уставотворној Скупштини, или да ли у опште и треба с каквим нацртом Устава пред Уставотворну Скупштину излазити!

У другом свету, који није тако демократичан и тако добар републиканац како су нека господа у нас, то бива, наравно, сасвим друкче. Немачка влада у којој седе и социјалисте и републиканци поднела је била својој Уставотворној Скупштини свој предлог Устава, а доскорашњи председник француске Републике г. Raymond Poincaré, говорећи о ревизији Устава у Француској, пише у Temps-у ту пре неколико дана ово „...у исто време дала би се прилика бирачком телу да се најпре изјасни о разним пројектима ревизије и не би се рисковало да се, израдом новог Устава, дуго прекида обичан ток законодавних послова. Али каквим би двосмислицама и неспоразумима била изложена консултација народна, ако њој не би претходила у земљи једна широка борба свих партија и лојално излагање свих система!“

*

У нас су свеједнако на дневном реду само нека питања из Устава, па и ова се не расправљају довољно јасно и опширно а још мање довољно озбиљно и објективно. Ми још једнако расправљамо: хоћемо ли једну државу или федерацију, хоћемо ли поред округа или жупанија имати и веће административне јединице, области или покрајине, и колику ћемо им самоуправу или аутономију дати, при чему се ови појмови, самоуправа и аутономија, брикају и један другим замењују и ако они не значе једно исто. Сва су друга уставна питања бачена на страну, и о њима ретко која реч падне, а и она која падне наопака је и изказује просто незнање у онога који је изриче. Тако се само могло десити да је један критичар нацрта Устава, који сам ја, као министар, израдио и, по том, објавио, могао написати: да сам ја јакобинац за то што сам био ставио одредбу да Пирламенат може тражити уклањање судија са њихових положаја! Овај сиромас није ни сањао када је то написао, да је за јакобинца огласио не само мене, балканца, него и све енглеске центлмене и лордове!...

У питању које је скоро једино на дневном реду пала је ту скоро у Загребу и оваква реч, као формула за решење његово: *једна федеративна држава!* Истакла ју је *Хрватска Заједница*. Ближе се није одређивао овај појам, колико је мени познато, ма да се из онога, што је Obzorg о томе писао после, може доста јасно видети, како се замишља та једна држава која би била — федеративна!

У интересу рашињавања појмова и расветљења питања самога, мислим да се треба зауставити на овој новој формули и мало је ближе испитати.

До сад се знало, колико је мени познато, за једну државу и за федерацију, али ми није познато да може бити *једна држава*, и да та *једна држава* буде *федеративна!* До душе Obzorg, сигурно у оправдању ове нове формуле, подсећа на немачке изразе Staatenbund и Bundesstaat, али когод се мало замисли над овим изразима и у њих боље загледа видеће одмах: да они значе, у суштини, једно исто. Staatenbund је Bundesstaat према иностранству, а Bundesstaat је Staatenbund према унутрашњости овакве једне заједнице политичке. И један и други израз казује оно исто што казује израз федерација или конфедерација.

А шта је федерација или конфедерација? Ево да пустимо нека на то одговори, место нас, један Engles.

„Кад се више држава, иначе самосталне, вежу заједно једним уговором тако да представљају према спољном свету изглед једне само државе, не одричући се са свим своје индивидуалне власти у унутрашњој самоуправи, онда се каже да оне образују једну федерацију. Уговорне стране су суверене државе које раде преко својих представника, а обим власти који централна влада има над локалним законодавствима утврђен је самим уговором. У колико су се оне, ове државе, одрекле локалног суверенитета и централна влада постала суверена у границама федерације, федерација се приближава карактеру једне уније... федерализам је противност централизацији“ (Chambers's Encyclopaedia vol. IV. стр. 571.)

Кад је федерализам противност централизацији, онда је умесно упитати се и видети ближе шта је централизација? И да ли сам појам централизације имплицира све оне државе особине које неки њој приписују, или она има више облика од којих неки потпуно задовољавају најјаче учешће народа у управи земаљској, и у центру, и у окрузима и областима, док с друге стране отклања слабе стране које у себи има и може имати федерација, нарочито у појединим конкретним случајевима као што је наш.

Да пустимо нека опет о томе каже шта мисли један Енглец, место нас.

„Централизација је израз који је дошао у општу употребу да изрази тенденцију управљати суверено или централном владом и стварима које би иначе долазиле у круг локалне управе. Централистичка је тенденција била одлика већине великих државе у историји, према не свију од њих. Оријенталске су држава допуштале један знатан ступањ локалне самосталности потчињеним народима. Римско је царство један од најзначајнијих примера централизације који је свету познат. Ово је царство израсло из потчињења градом Римом свих држава око средоземнога Мора, и контрола над њима је прешла неизбежно тенденцијом догађаја у руке једног јединог шефа, чија је власт почивала у војсци и који је скупио у себе све велике функције владе. У последње дане царства ова се тенденција још појачала, док није пао сам систем с влашћу која га је држала. У хаосу који је настао иза пада Римског царства, настале су разне системе за рестаурацију реда, политичког или религиозног, или једног и другог. Од ових је система највећи Папство и царство Карла Великога. У ово доба борбе централизација, основана на војној супремацији, била је природна метода. Најзначајнији пример противне тенденције у садашње време се јавља у колонијалном царству Велике Британије и Уједињених Држава, где налазимо велике групе самоуправних заједница само с једном ограниченом мером контроле централне владе“.

„С друге стране ми видимо у француској општини и руском миру, под владама иначе јако централизованим, један облик локалне активности који је дуго био угашен у Великој Британији. Муниципална реформа од 1835. године учинила је много да оживи локална акција у градском животу у Енглеској, а циљ локалне реформе од 1888. године је био да оживи, прошири и системазује локалну одговорност и слободу акције нарочито у сеоским дистриктима. Сад је призната ствар да се ефикасност централне управе може најбоље обезбедити преносом локалних интереса на локалну управу децентрализацијом. Једна паметна децентрализација може корисно послужити ефективној централизацији, али се не могу поставити апсолутна правила за резграничење између централне и локалних власти, осим што се може рећи да претерана децентрализација има своје нарочите невоље“ (Цитирана Енциклопедија, св. III, стр. 65).

Главна карактеристика државе је њен суверенитет. Држава је једна политичка и међународна јединица која мора имати

своју пуњу самосталност с поља и унутра. Државни суверенитет има две своје стране: спољну и унутрашњу. Спољна страна државног суверенитета изражена је у пуномоћству и власти њенога представника да слободно и самостално с другим државама општи и у уговорне и правне обавезе улази, да представља њу и штити њене грађане. Унутрашњи суверенитет државни изражен је у законодавној власти на целом пространству њене територије; а законодавну власт у уставној земљи представља, као што се зна, парламент у енглеском смислу речи, т. ј. Народно Представништво с Владоцем.

Свака деоба законодавне власти у држави између појединих делова народних, или између центра и области, представља деобу, ломљење или цепање унутрашњег државног суверенитета на делове. И чим ти делови имају ма колики део самосталне законодавне власти, независне од парламента који доноси законе за целу земљу, ти делови постају за толико суверени, и једна држава постаје или се претвара у федерацију тих суверених делова или малих држава. То је случај код Сједињених Америчких Држава, то је случај и код Швајцарске, где су кантони државе такође, а не области или покрајине. Сваки је швајцарски кантон држава, и за то се и зове Горњи Дом швајцарског народног представништва *Conseil-États*!

Централизација, дакле, ако је само политичка, а није и административна, она је не само добра ствар, него очевидно има у највише случајева и преимућство над федерацијом.

Приговор, који би по неки учинио и који неки и чине, да је суверенитет изражен у уставној власти а не у законодавној, отпада и не може да издржи озбиљну критику: прво по томе, што стварне разлике између устава и закона нема, што сваки дан ту разлику и колико би је било све више брише, и ревизија уставна постаје сваки дан све јаче један обичан законодавни посао, на сваки начин важнији него многи други законодавни послови, али ипак посао који тражи само једну нарочиту консултацију народну као и свако друго важније политичко питање; друго по томе, што је законодавац тумач Устава не само у парламентарним земљама, него шта више и онде где је ревизија јако отежана, и где постоји још и ограда коју му је Уставотворац поставио у нарочитом суду за оцену уставности закона — као у Сједињеним Државама. „И устав Сједињених Држава као и наш, стално се мења новим преседанима и конвенцијама, као што то увиђавни (clear-sighted) американски публицисти признају“! — вели Sidney Low.

Ако бисмо, пак, хтели пошто по то да начинимо овде разлику између уставне и законодавне власти, па би суверенитет дали само Уставотворној Скупштини с Владоцем, или како би неки хтели и без владоца, и онда кад је владалац де facto ту, онда би ствар само у толико била измењена што би онда Устав представљао једну врсту уговора! И онда би деоба законодавне власти, као највише у држави, давала федерацију, а не једну државу; Уставотворна Скупштина не би тада у ствари представљала једнога суверена него два или њих више, који би своје суверено право одређивања ко и како да прави законе поделили између себе, задржавајући сваки за се један део те суверене власти. То, и ништа друго, раде, као што смо видели, и оне државе које се удружују и уговором вежу „тако да представљају према спољном свету изглед само једне државе, не одричући се са свим своје индивидуалне власти у унутрашњој самоуправи“; и тек „у колико се одреку свога локалног суверенитета и централна власт постане суверен у границама тако федерираних држава, федерација се приближава карактеру једне Уније“ односно једне државе.

Слободно је, наравно, свакоме изјаснити се за једну државу или за федерацију, али није слободно, ако ћемо чисто и јасно да говоримо, те појмове мешати, јер они представљају различите ствари и различне односе,

При одређивању, пак, да ли да будемо за једну државу или за федерацију, у нашем конкретном случају, морамо имати на уму наш необичан положај и унутра и с поља. С погледом на наш унутрашњи положај федерација је у нашем случају неизводљива. Ми смо тако измешани, и племенски и верски, да се до једне поделе на федеративној основи не може никако доћи а да ми не дођемо између себе у један јак и оштар конфликт. Obzog, пишући о томе у своме броју од 14. listopada, и одвајајући погрешно конфедерацију од федерације, јер та два израза значе у суштини са свим једно и исто, пише: „Конфедералисти међу Хрватима не рачунају само на Бановину него и на Далмацију, гдје има 600.000 Хрвата, и на западну Босну гдје има 150.000 Хрвата, рачунају и на Славонију, ако и не рачунају на Срем. Свакако по мишљењу конфедералиста имала би граница те Хрватске бити једна линија између Вуковара и Шамца, па онда долином Босне и Неретве“! Obzog рачуна да би у том склопу истина остало 200.000 Срба, али би, мисли он, овамо на другој страни остало још више Хрвата! Ми нећемо сад овде истинити шта би по мишљењу конфедералиста међу Србима ушло у склоп Србије,

јер мислимо да ће то лако и сам Obzog погодити. Само ћемо рећи да већ ово што је Obzog сам истакао као жељу и тежњу хрватских конфедералиста, и природна реакција до тога на српској страни, показују довољно јасно да би извођење нашега државног јединства на федеративној основи било немогућно на један леп и браћеки начин.

За то мислим да треба, и да морамо остати на идеји једне државе, с њеним природним и неизбежним постулатом једног суверенитета и изнутра и с поља, т.ј. једном сувереном законодавном влашћу, и на тој основи да тражимо задовољење онога што поједини делови народа у држави могу одавно тражити као своје самоуправно поље рада, и што и сам интерес и правилан и здрав развитак целине захтева не везивати за центар,

Изборна размишљања

Самоуправа. 28. октобра 1920. год.

У изборе за Уставотворну Скупштину се ушло под врло незгодним околностима. Њима је претходила једна министарска криза, која је трајала скоро пун месец дана и која је и сувише јасно показивала, да међу онима који владу састављају нема ни јединства ни слоге, ни у обичним свакидашњим задацима једне владе а камо ли у задацима чија решења треба да припреме, добар им ход обезбеде и повољан свршетак убрзају.¹ Погодба која је обезбедила најпоследње решење кризе показивала је велико неповерење између група које су владу саставиле и љуту борбу онде одакле треба да долази сложан рад и једна директива. Полажање да се пред саме изборе и у жеку изборне борбе чиновници на велико, и по нарочитој сразмери, мењају и премештају, и врло неагривно извршавање ове ружне погодбе, уз уписивање у сам закон дана избора,

¹ У прогласу демократске странке овако се истинито и веојално, да не кажемо лажно, једна половина владе изражава о другој: у трговачком свету добро је познато да је само демократска странка била она која је сачинила манифоласање извоза и осујетила опасне намере разних централа шражећи стално слободу извоза и трговине. Она зна да ће то наш пољопривредник и трговац апати и оденити и да ће са своје стране учинити све како би, давши поверење нашој странци, онемогућно све оне који су хтели да главни извор нашег државног опорављања — извозну трговину — вежу за неколико својих људи!

пре него што је влада решила неопходно потребне и neodложне законе, показивало је једно расположење и једну ситуацију у врху државе који ништа добро нису могли приказати. Тако су остале нерешене све до сад и оне уредбе чије је озакоњење једна neodложна потреба Србије, и буџет државни који се декретом увео у живот да забуна буде још већа.

И један београдски лист, *Полишика*, криви посланике што не седе у Београду да решавају те уредбе и буџет, а мисли да нема разлога за то пребацити ништа влади, која је народне посланике отерала у изборну агитацију пре него што је посао урадила, и чији чланови у исто време путују и врше изборну агитацију!

Изгледа по свему да је влада себе сматрала само као изборну владу, да је само на то мислила, не осврћући се ни на послове које треба пре избора свршити ни на оне које треба после избора радити.

Каква може бити прогноза за изборе и за Уставотворну Скупштину у такој политичкој ситуацији?

*

На самом почетку изборне борбе, на два краја земље појави који тако рећи искључују нормалну изборну борбу: у јужној Србији појави не безбедности такве природе да одређени чланови бирачких одбора јављају да неће моћи отићи на одређене им дужности, а донекле повраћена безбедност претрпљује нов удар, у том истом крају, *„лакомисленим премештањем окружног начелника; у Хрватској немири, који су узнемирили духове, изазвали нередовне мере и сузили слободу кретања!*

И сад долази — уредба о поштовању државе и реда и рада у њој! Историја њенога рађања је карактеристична, а њена садржина у ситуацији у којој постаје још карактеристичнија!

Оно што је требало да буде, у разумној мери и законском уредном облику, пре скоро пет месеци, то се јавља сад у једном врло незграпном облику, са чудним схватањем државе и положаја власти и грађана у њој. И у тренутку кад су избори расписани, изборна борба у јеку, а кад и министри и народни посланици држе зборове, врше кандидације и спремају изборне прогласе! Мислио сам да се од тога одустало после измене мисли о томе у одбору скупштинском; сад из *Obzoga* видим да се још стоји на томе!

Чудна логика и чудно схватање! Онда кад власт не примењује законе које има и који јој стоје на расположењу, она тражи нова законска средства која много личе на озакоњавање самовоље власти! Онда кад власт не показује сама ни довољно поштовања према реду у држави ни довољно ревности за озбиљан рад; онда кад новине јављају да је неки робџијаш Кнежевић нађен као писар управе вароши Београда — онда она тражи нарочита овлашћења од парламента да заводи бољи ред и да тражи више рада у држави!!

*

Има већ скоро три месеца како се опажа једна тенденција која у најмању руку отежава споразумевање између појединих грана нашега народа. Чини ми се као да је не пређе мање било. Неки српски листови не пишу од тога времена онако како су пређе писали. Сад су мање уздржљиви, мање разборити, и показују неку мало симпатичну шовинистичку црту. У *„Балкану“* се јавља познати Милош Живковић, а *„Чокорило“* се назива *„нашим пријатељем“* и ако ни личи на оне кукавиде који се на Југовини граде јунацима и народним пријатељима!

*

Балкан се буни што је Наследнику Престола спремљена сабља као дар Херцеговине с ћирилицом и латиницом, јер смо се ми тобож борили за победу ћирилице, и јер српска Херцеговина не треба да зна за латиницу! Откуд такве глупости у *Балкану*, кад у њему има сарадника који знају да смо се ми борили за равноправност ћирилице а не за истискавање латинице, и кад тамо има сарадника који знају да у Херцеговини има велики број становника који су на латиницу навикли и који латиницу воле онако исто као и ми ћирилицу? И оно

¹ По овој истој уредби, коју по иронији судбине предлаже баш онај члан владе који је био нарочито повереник демократа да у њихово име тражи „слободу извоза и трговине“ и „спречи монополисање извоза“, тражи се на будуће одобрење од парламента да влада буде овлашћена, у борба против скупобе, кривце лишавају слободе затвором од 6 година, расиродати им имовину и забранити радњу, и, *после тога* још, да их и новчано казни до висине целог пмања њихова!!

Они који су створили данашњу скупобу и цену хлеба подигли од 250 динара на 330 (и од 3 динара на 4 динара) а цену једног јајета од пола динара на један динар и 20 пара динарских — траже ове луце казне за друге, задржавајући за себе скромно и безазлено положај судије!

Може ли бити веће лакомислености у врховима државне управе од ове?!

што нарочито шокира овде то је факат, да се то јавља у једном србијанском листу, у листу Србије где никад никакве борбе против латинице није било, где деца одавно и давно у школи уче и ћирилицу и латиницу, и где ви у ћирилском Београду већ толико натписа латиницом имате!

Ја сам се био наљутио мало на Hrvat кад сам летос био прочитао у њему како он замера г. Веснићу што је спремио и предложио био уредбу једну да се широм целе Краљевине натписи на јавним зградама, железницама, раскрсницама путним, и имена улица по градовима, пишу и ћирилицом и латиницом! Истина брзо сам се сетио да је раније у Хрватској било у том погледу онога чега у Србији није било: да је онамо ћирилица потискивана и гоњена била и у школи и у саобраћају, и да је онамо сад мало теже навикнути Загорца на ту равноправност азбуке. Па, како се видело по Hrvat-у, не само Загорца него и интелгентнога Хрвата! Има веровања у многих Хрвата чак да је латиница тобож културно писмо, а ћирилица није, или да је латиница лепша од ћирилице! При том се, наравно, заборавља и на немачку готицу, и на руску ћирилицу, и на грчку азбуку, и на нашу старију, несавршену глаголицу за чије је одржање наш народ толике борбе водио с католичком црквом. Заборавило се да су нас Кирил и Методије учили хришћанству глаголицом, а никако латиницом! Тада сам разумео и Вараждинског *Слободног Грађанина*, који се, исто као и *Хрват*, на онај г. Веснићев предлог наљутио и у њему сагледао чак неки атак на Хрватство!..

Али ако за Хрвате има понека олакшавајућа околност у овом погледу, за нас Србијанце нема. Ми никад према латиници нисмо имали никаквих предрасуда, и за то мора човека бости у очи и изазвати негодовање, кад се у једном србијанском листу онако што нађе или хвали неки г. Беремов, срески начелник, што је „завео ћирилицу“ у свом срезу, јер је ту већина Срба! Та г. Беремов нема ту да заводи ћирилицу него само да објави: да се сваки може служити и ћирилицом и латиницом! Иначе оно завођење може добити карактер наметања ћирилице онима, који воле служити се латиницом.

Поводом иступања г. д-р Ж. Бertiћа из демократске странке *Балкан* пише овако: „...и ово је једна потврда више да ми нисмо јединствен народ, и да ће нас насилно централистичко уређење наше државе на основу „троименог јединства“ само раздвајати и растурити ону државу која је заједничка

потреба сва три братска народа. Насилним сједињавањем и поништавањем историје традиција и навика изазвањем још веће растројство и неминовно нашој Краљевини придирити судбину Аустрије. Једна политичка странка већ је пропала на овоме покушају“.

И сад долази оно што је — изјучудије! У истом даху, одмах иза тога наставља се овако: Не би ли се радикална странка могла поучити њеним примером?!.. Откуд и на основу чега ова опомена радикалној странци, кад она никад није хтела насилно централистичко уређење за нашу државу? Да није за то што она стоји на гледишту да смо ми Срби, Хрвати и Словенци један народ? И зар у *Балкану* никога нема који зна да има не само „троименога јединства“ него и „вишеименог јединства“?..

Али је ово сад што долази зацело — још чудније! Овај исти лист који је ове горње редове донео пише у другом свом броју ово: „Учињена је кобна погрешка одмах у почетку нашег уједињења, и сад нам се она свима свети. У место да се Србија користила правом победе и, као Француска у Алзас-Лорен, ушла својом војском у све српске, хрватске и словеначке неослобођене крајеве, наши политичари испустили су из шака српски барјак и пристали су на некакве пактове с Народним Већем из делова црно-жуте монархије. Тога дана створен је у нашим редовима основ хаосу, од тога дана бију нас разне несреће!..“

Пре свега је немогуће сложити ове две мисли исказане у ова два броја *Балкана*. Оне су једна другој скроз и скроз противречне. Колико је, пак, ова друга луда види се и по томе, што писац заборавља да је Алзас-Лорен не само био пре 1871. године саставни део Француске него је пре тога био још двеста година у једној државној заједници с Француском! И то још на централистичкој основи!

Једна држава или савез

Самоуправа, 29. октобра 1920. год.

На мој чланак *Једна држава — један суверенитет* у 187. броју *Самоуправе* одговорио је г. др. Ладислав Полић у

¹ Други послови су спречили да наставим ова изборна размисљања. Уочи Уставотворне Скупштине

Obzor-u od 24. listopada-a, u članku koji nosi naslov *Jedna federativna država!* On tu dokazuje da je federacija jedna država, a konfederacija da je društvo država! Naravno da je G. Polih članak svoj snabdeo jednim bogatim literarnim materijalom, koji može čoveka protivnoga mišljenja prilično da uplaši!

Sva svoja razlaganja G. Polih zasniva na nemačkoj Labandovoj teoriji o Staatenbund-u i Bundesstaat-u. Onda i u onoliko gde je i u koliko je izашao iz toga okvira odmah se videla dva različna gledišta, koja G. Polih nije imao sreću složiti i sastaviti.

Ja ћu pokušati da odgovorim G. Polihu i покажем исправност moga схватања, ако и с мање литерарног апарата.

Ja сам рекао и тврдим да једна држава не може бити федеративна ако је главна карактеристика државе суверенитет који се унутра у држави изражава у законодавној власти „као највишој функцији државе“, као што каже и G. Polihu добро познати немачки правник *Пилоши*.

Ovde mi se može, naravno, приговорити да и у федерацији има суверена, па да је према томе и федерација једна држава! Федерација је као целина и с поља и изнутра суверена, и по томе би била једна држава. Тако је. Али чим питање где се налази тај суверен, ко га изражава и како се он изражава, ви одмах налазите да се суверена власт у федерацији, у највишој функцији државној, у законодавној власти, налази не у једном телу и на једном месту, него у више тела и на више места, и та тела су, свако у свом делокругу законодавства, *самостална, независна*. И шта онда из тога излази? Излази то, да или законодавна власт у држави у опште није израз суверене власти, или да је суверена власт у држави подељена, да унутра један суверенитет није главна карактеристика једне државе.

G. Polih nije mogao доказати да законодавна власт није израз државног суверенитета. Оно што он о томе каже, баш на против, утврђује моју поставку. G. Polih вели: „да законодавна власт не мора да буде изражај суверенитета најбољи нам доказ пружа англосаска теорија која разликује *суверени* и *статуарни* парламенат. И статутарни парламенат доноси законе, додуше по овлашћењу сувереног парламента и у границама овлашћења, али и он, премада није суверен, доноси законе.“

G. Polih признаје, dakle, сам да статутарни парламенат доноси законе само по овлашћењу сувереног парламента и у

границама овлашћења. Према томе ту законодавна власт није суверена, него делегирана, изведена, и ти закони нису закони у правом смислу те речи.

Али су то ипак закони, вели G. Polih! Без сумње ће допустити G. Polih да једнако име не казује и једнакост појма, ствари. У нас народ каже и за веру *закон*, па вели: он је српскога закона, или он је турског закона! Али за то нико неће онај закон изједначавати са законом који је норма за уређење одношаја у држави међу грађанима или између грађана и државе. Тако је исто и са покрајинским законима како сам ја назвао законе који се доносе по овлашћењу парламента. То нису закони државни, закони суверене самосталне законодавне власти него закони делегиране законодавне власти. Али овде има још нешто што је за нас важно, а што G. Polih није споменуо. То је ово. У федерацији поједини делови који су компонентни федерације доносе законе не по овлашћењу парламента, него самостално, равноправно с парламентом централним, на основу једног устава, који је, како каже *Пилоши* са свим правилно, у исто време и уговорени устав и устав који је државни закон у тим деловима, државима федерације. И то онда нису статутарни парламенти, него прави парламенти само с ограниченом законодавном влашћу — и то сви, и онај у центру, и они у појединим федеративним деловима.

И Енглези то све добро разликују. За то G. Polih са свим погрешно наводи јужно-афричку унију као пример федерације. Баш, на против, јужно-афричка унија нема главни карактер федерације, јер у њој поједине области имају само делегирану законодавну власт, а не самосталну, као нпр. у Канади. За то Енглези и кажу: „Јужна Африка није делегирала провинцијалним администрацијама или скупштинама никакву власт коју она не би могла повући, и за то јужно-афрички парламенат представља тешњу паралелу с парламентом на дому, он је суверен у једном смислу и у једном степену у коме никад није нити је вероватно да ће скоро бити канадски парламенат или аустралијски парламенат“, (Види раније цитирану Енциклопедију, Vol IX, стр. 588).

*

G. Polih каже да у федерацији, по новијем мишљењу у науци, нису поједини компоненти државе. За потврду тога позива се на неколике писце, па и на G. Слободана Јовановића. Ту се не позива на Labanda! Ја потписујем одмах да у федерацији поједини компоненти нису потпуне државе, јер оне не-

мају пун суверенитет. Али саставни делови федерације имају извесне атрибуте државне, имају у извесној мери самостално законодавство које је највиша функција једне државе и израз суверенитета државног.

Чам ти поједини делови изгубе право самосталне законодавне власти, онда федерација престаје, и веједница постаје Унија, једна држава, или проста држава како је зове Лабанд.

*

Ја сам рекао да су конфедерација и федерација једно исто. Господин Полић каже да федерација и конфедерација нису једно исто. Ја ћу му то донекле признати. Оне одиста нису са свим једно исто, али су оне — брат и сестра, или рођена браћа! Оне се разликују квантитативно, али не и квалитативно, ма да Лабанд и за њим некоји други писци налазе међу њима и квалитативну разлику. „Савезна држава је, вели Пилоти, државоправни савез држава. Битна разлика је у дејству заједничких аката унутра, у границама савеза... Савезни закон обвезује непосредно само владе да га једнако спроведу, а савезно државни закон обвезује непосредно све грађане“. Федерација је тако да кажем виши ступањ конфедерације у смислу примицања једној држави. Баварац Сајдел¹⁾, који никако није могао да схвати пруску мудрост Лабандову, са свим просто и каже: не може бити једне државе, која у себи има друге државе, него на једној страни имамо државне савезе, федерације, уговорне природе, а на другој страни државу с више или мање проведене децентрализације! Ако у федерацијама поједини компоненти нису потпуне државе, они су „фрагменти држава“, који су да се послужимо једним Јелинековим изразом, задржали за себе извесне државне атрибуте.

*

Да се осврнемо сад Лабанду. Немци, или боље рећи Пруси, имају, као што се зна, службене, државне историке. Такви су државни немачки историчари били Ранке и Трејчке. Такав је сад државни историк немачки Ханс Делбрик. Али поред државних историка Немци имају и државне државословце. Павле Лабанд је немачки службени државословац, највиднији представник тако зване јуристичке школе! Он је главни теоретичар немачког државног права, како га је створио Бисмарк 1871. год.

Лабандова теорија је просто апстраховање немачкога Рајха. Шта је немачки Рајх у правном погледу, то је задатак Ла-

¹⁾ Сајдла цитирам по Лабанду, јер га немам при руци.

банду да представи. И како је то Лабанд извео, какију је правну конструкцију нашао за творевину Бисмаркову, која је постала по невољи онаква каква је а не зато што ју је такву хтео и желео Бисмарк?

Лабанд је нашао да се сви државни савези могу поделити у две категорије: савез држава и савезна држава. За савез држава Лабанд тврди да је само међународног карактера а не и државоправнога, а савезној држави, Bundesstaat-у, он даје чисто државоправни карактер. Али пошто немачки Рајх, или немачко царство, има више држава, то је Лабанд назвао ту савезну државу простије једним бесмисленим именом: Staatenstaat, тј. државом од држава!

Али кад је то учинио, Лабанд се сетио да је свака држава суверен, па је морао да разреши ову тешкоћу: како ће једна држава да има у себи више суверена? И онда се дао на посао да изведе и нађе другу карактеристику за државу. Тако је Лабанд одбацио суверенитет као битан елемент државе, или појма државе, па се задовољио да пристане уз старог Гербера: да је суверенитет особина потпуне, савршене државне власти, али да није битан елемент појма о држави!

Па шта је онда битан елемент државе, пита се?

На ово питање Лабанд одговара: Самостално владање над једном облашћу и над људима у тој области! А у чем се састоји ово самостално владање? Суштина прва владалачког (Hoheitsrecht) састоји се, вели Лабанд, у правној моћи више власти над поданицима, у правно признатој власти над њима да их може принудити на послушност. Владање у овом смислу припада само држави по Лабанду. Само она, вели он, може располагати имањем, слободом и животом грађана, индивидуа!

И кад је Лабанд овако духовито и доследно пруском појму о држави нашао карактеристичан знак државе и појма о држави, и ослободио се кретања суверенитета који се, по њему, не може ни ограничавати ни делити, јер се онда суверенитету или даје други смисао или се противречи самом себи, — он је онда нашао да је ослободио свој изум о једној држави, састављеној од више држава, свих противречности и немогућности, и поставио му „правну основу“!

По Лабанду, дакле, савезна је држава састављена од више држава, а ове државе нису суверене али могу по праву владања располагати имањем, слободом и животом својих грађана! Оне су управо медијатизоване. „Јер је битан знак савезне државе да је један извесан број држава потчињен једној врховној државној власти“!

И само је ова врховна државна власт у овој Лабандовој савезној држави суверена. Али чудним начином, овај суверен, она врховна државна власт у савезној држави, не може да доноси законе какве би она за потребно нашла за ту савезну државу, и ако може, сигурно, да располаже имањем, слободом и животом поданика својих, јер су сви поданици појединих држава у савезној држави тим самим и поданици савезне државе! Она не може да врши највишу функцију — друкчије него само ограничено, и ако је она неограничени суверен!

Ето како је овај немачки главни службени државословац, Пауле Лабанд, „већ одавно извео ову ствар на чистац“, како рече г. Полић!

Он је начинио, после Бизмарка, једну савезну државу, која има као два тавана, па се на једном, вишем, налази Oberstaat, а на доњем, нижем, Unterstaaten, које су како Лабанд наречно каже: према доле, т. ј. према својим грађанима, господари, а према горе, т. ј. Oberstaat-у поданици!

Од једне невољне историјске творевине која је имала да рачуна са 26 владара и држава Лабанд је морао да начини своју теорију о савезној држави! Како ју је начинио, то смо видели. Да она представља једну државу, то, признајем, не могу да видим никако. Она је и опет само федерација више држава, нарочитог, посебног типа, која је једно према спољном свету, а множина према својој унутрашњости. И још један специјалитет ове савезне Лабандове државе је у томе, што је она савезна по имену а хегемонијска по садржини својој!

Она је један специјалитет, један уникум, и за то она и не може дати једну грађу за једну теорију. Теорија је опште правило које у себи представља једнаке црте, особине, појединих врста појава у природи и друштву. Немачко царство је једна усамљена, особена појава, која може представљати само изузетак од правила, а никако једно правило. За то су и данас државе, као што и Сајдел лепо каже, или федерације или једна држава, пошто је и конфедерација само први, нижи ступањ федерације, и историјски такође само изузетак од правила, као што се и из примера, које г. Полић даје, то лепо види.

Два документа

Самоуправа, 10. Новембра 1920. год.

Како мисле демократи, односно демократска заједница, о уређењу наше државе? Не зна се!

Да, не зна се. Ни дан дан дањи, 8. Новембра 1920. године, само двадесет дана пре избора, то се не зна. Како мисле о томе радикали, зна се. Ту је програм народне радикалне странке од 25—28. септембра ове године, а ту је и *Нацрт Устава* који сам ја израдио као министар за Уставотворну Скупштину и 21. маја ове године предао Министарском Савету у којој су и демократе седеле, а у првој половини августа исте ове године и у засебној га књизи објавио, с осталим материјалом, и за ширу публику. Ту су и моја два чланка: *Једна држава — један суверенитет* (Самоуправа, 19. октобра) и *Једна држава или Савез* (Самоуправа, 29. октобра ове год.) Како мисли о том *Хрватској Заједници* знамо из њена изборна прогласа коме се, одиста, не може рећи: ни да је нејасни ни да је непотпун. Како мисли Југословенски Клуб, односно странка г. Корошца или Људска Словенска Странка, знамо такође. То нам је казао и г. Корошец у свом програмном говору држаном у Марибору, и његов лист *Словенец*. И они су доста јасни. А што их ипак београдски и сарајевски новинари на памет критикују, па им стављају у уста оно што они нису рекли — то нису криви они.

Али шта мисле демократе као странка, то се, како рекох, још ни данас не зна, и ако нас од дана избора раздваја само двадесет дана, и ако су они тобож нека „државотворна“ странка, и ако су они тобож и демократска, дакле народна странка.

Свега до сада они су о томе процедили кроз зубе у свом изборном прогласу, упућеном народу Срба, Хрвата и Словенаца, ово:

„Демократска странка позива цео наш народ, да се окупи под наш барјак и да на Уставотворној Скупштини *узакони јединствену државу* јединственог народа Срба, Хрвата и Словенаца, с једнаким правима за све, али без икаквих историјских, племенских, верских и покрајинских разлика“!

Колико је ова последња реченица глупа, ја нећу овде да дуже разлагати. Констатирајем само да у демократском изборном прогласу, свем народу нашем упућеном, нема ничега другог о уређењу наше државе осим оне реченице — да они хоће да узаконе јединствену државу! Али, пардон, има још једна фраза. Да наведем и њу, и ако ни из ње не можете ништа више сазнати. „Као права демократска странка ми ћемо настојати да се у *унутрашњој политици* народу осигура најшири утицај у његовим *самоуправним јединицама*, како би се сарадњом *стих честитих људи* поправиле *але последице рата*“ и све

¹ Курани је мој.

друго што се у данашњем пођењу послова показало као застарело, уско или неподесно¹!

Човек се мора питати: па зашто је демократска заједница овакога златнога ћутања, кад је реч о уређењу наше државе у свом изборном прогласу, кад она пред народ излази и кад га под свој барјак зове да с њом заједно узакони јединствену државу јединственог народа?

Тешко је проричати и нагађати, за то ћемо се ограничити да поред констатације овога факта утврдимо још два три факта, па нека читаоци онда проричу и нагађају сами.

Овај проглас изборни потписали су и г. Светозар Прибићевић, и г. Милорад Драшковић и г. Љубомир Давидовић. И кад су сва тројица, око 20. октобра ове године, народу говорили, заједно и у исто време, они му ништа више нису могли или нису хтели рећи о уређењу наше државе Срба, Хрвата и Словенаца. Али кад су ова три демократа говорили сваки за свој рач, и народу, онда су им се језици мало више одрешили. Онда су они о уређењу наше државе рекли по нешто више, а један од њих, г. М. Драшковић, бац и по доста више.

Зна се шта је говорио у Сарајеву г. Љуб. Давидовић. *Самоуправа* је то у своје време забележила. И сви су тада нашли да је то што је онда г. Љ. Давидовић рекао о уређењу наше државе друкче од овога што обично о том говори г. Светозар Прибићевић. Није Бог зна шта ни он рекао, али је тек нешто више и нешто боље рекао од онога што говори о том г. Прибићевић.

А шта говори г. Светозар Прибићевић о уређењу наше државе?

Шта је говорио пре, онда онда, оставимо на страну овде. А шта је о томе рекао и написао сад о изборима, на дан 29. октобра ове године у свом *Писму Бирачима*, то ћемо забележити овде, јер је то карактеристично за њега, и јер то представља један политички документ.

У поменутом свом писму г. Светозар Прибићевић о уређењу наше државе вели, на једном месту, ово: „Велика демократска странка хоће да се нашим новим уставом утврди потпуно и недељиво наше државно јединство. Једна влада за све гране државне управе, једна Народна Скупштина којој ће та влада бити одговорна, и широке административне самоуправне области, основни је наш захтев за унутарње уређење наше државе, који ће демократска странка претворити у дело.“

¹ Куриљ је мој.

Не можемо и не смемо бити за велике области, јер би такве области својом величином и тежином у даљем свом развоју давале подстрека за тежње за што самосталнији положај у држави, а њихово заокружење на историјској основи изазвало би побуде и потицаје за поговане и развијање посебне покрајинске свести и видокурга, што је и до сад била велика сметња за наше ступање у велику народну и државну целину“. И онда, даље, продужује г. Прибићевић овако: „Радикална странка, и ако изјављује да је за државно јединство, има на свом челу и у свом водству човека, који је израдио Устав којим би се наша држава декомпоновала, односно растворила у осам од државног средишта прилично независних самоуправних историјских области. Досад радикална странка као целина нигде није изјавила да тај Устав одбацује“!

Да би народу још боље ову мисао у главу утутнуо, и за „велику демократску страху“ га задобио, г. Светозар Прибићевић овако завршује своје разлагање бирачима о уређењу наше државе:

„И за то сваки Србин који је за потпуно државно јединство претпоставља и треба да претпоставља Хрвате као што су Лукинић, Палечек, Кризман, Томљеновић, Вилдер и остали (овај последњи је онај господин што је гласао у општинском одбору у Загребу да комунисте буду на челу загребачке општине) Србину Протићу, који је хтео да наметне држави Устав којим се она цела ва осам од државног средишта прилично независних аутономних покрајина“!

А колико, пак, народу треба да се поузда у њега, г. Светозара Прибићевића, и да верује његовој речи, он, г. Прибићевић, подсећа га на своју борбу и рад за њега, народ, овим речима:

„Сећате ли се, драга браћо, времена кад је барон Раух владао у Хрватској и пунио тамнице Србима, кад је скоро на свакој страници општинске истанице моје име и кад су Срби морали да одговарају и за то, што су били са мном у дописивању, или ме примили у кућу?“

Како је, пак, г. Светозар Прибићевић заборавио казати нама, и оним многим Србима што су пунили тамнице Раухове, која је амалија то чувала њега од оних тамница, и зашто није он позајмио мало те амалије и оним Србима што су били у дописивању с њим, те да и они не допаду тамница као и он — остаје загонетка!...

Да забележимо само још да је и г. Светозар Прибићевић прескочио преко округа, па зашао и сам у области, против којих је до јуче водио крстоносну војну, и онда да се окренемо другом документу — говору г. Милорада Драшковића у Загребу.

Тај свој говор г. Драшковић је држао у Загребу 24. октобра, и баш о значењу и задацима Уставотворне Скупштине, и говорио је слаткоречиво тако да је нашао послуха и онде, где га обично не налази.

Г. Драшковић долази у ове наше јавне раднике, који лепше говоре но што раде. Тако је и сад било. Он је скоро у једном истом тренутку имао један примамљив говор и једну, до зла Бога рђаву, Уредбу — да прикаже Хрватима у Загребу!

И овај његов говор представља један важан политички документ који треба забележити и истаћи, без обзира на то да ли ће г. Драшковић и његови другови у влади, који се, по његову тврђењу, сви с њим слажу, о њему водити рачуна у свом даљем политичком раду....

Најважнији део овога говора г. Драшковићева, онај који говори о уређењу наше државе, гласи овако:

„Кад су се пре неколико дана давале инструкције у Министарском Савету колеги, који има да спреми пројекат устава за Конституанту, ми смо видели да у том погледу између представника политичких партија, заступљених у влади, нема никакве или скоро никакве разлике. Сви смо били без једне једине дискордантне ноте сложни да Југославија, Хрвати, Словенци и Срби, може имати само једну суверену власт, да се суверенитет народа не може поцепати на више центара и личности. Ван дискусије је за све нас да он има остати неподељен, а остало како се погодимо и како један другоме уступим. То треба да се зна да право давања закона имаде само једно тело, а нико у Министарском Савету није заступао ни мислио на систем легислатива. Сви су за једно законодавно дело, али одмах затим и сви за начело широких обласних самоуправа. Што год послова више упрти државна власт, у толико ће их горе оправити. Мислим да се у новим модерним друштвима са толико задатака, које управљачи државе и друштва имају, не може учинити већа погрешка него ако се сви народни послови концентришу на једном месту и на исте раднике. Ми не можемо више збунити државу и њезни напредак него ако вежемо јавне послове: било само за Загреб било само за Београд.

Деконцентрација административних послова и административних функција за нас је спас и излаз који треба тражити. Не само да нема трећег него нема ни другог. И држава,

која би области, биле оне историјске или не*) лишила права и могућности да се брину саме о својим пословима, да би та држава довела у опасност не само области него и саму себе. Ми сви чинимо комплименте енглеској парламентарности и њезиним парламентарцима. За што је она прва и за што су они први? За то што је парламенат и што су сви парламентарци прошли претходно кроз једну врсту школе, кроз извесни политички практични курс. Сваки од великих политичких јавних радника у парламенту био је пре тога, нешто друго, и развио свој акциони таленат било у самоуправним општинама било у самоуправним областима; и пошто су се на тој малој позорници приказали и развили своје таленте, те добили признање, могли су изаћи на велику парламентарну позорницу, па да тамо буду савршенство на само на допадање Енглеске него целог света.

За што смо ми, господо, за шири развој и што шири делокруг обласних управа?

То није само због обласних управа и послова, који ће се у њима свршавати, него да добијемо један најпотребнији систем политичке школе. И данас се парламенту чини један прекор да су народни посланици некомпетентни и нестручни, те да немају друга својства осим што су речити, и да немају друге културе осим политичке. Они је немају за то што нису имали прилике да је стекну... Кад сутра будемо имали обласне управе, обласне скупштине па обласне посланике, па кад се у тим скупштинама и пословима изрутинирају, онда ће и централни парламенат бити способан и компетентан, а њихова садржина једрија“.

Тако г. Драшковић за себе и своје другове у влади!

Штета што не знамо да ли је овим седницама Министарскога Савета био присутан и г. Светозар Прибићевић.... Онда бисмо имали један податак више за процену његова напред истакнута и пред бираче изнесена мишљења, и један факат више за значење слојности у министарском савету у овом врло важном питању уставном!

Ипак ако је све ово тачно што је г. М. Драшковић изнео у свом говору у Загребу, 24. октобра ове године, о уређењу наше државе, онда би се, одиста, могло рећи да се „раду наше Конституанте отварају повољни изгледи.“

*) Курави је мој.

Светозар Прибићевић и Стјепан Радић!

Самоуправа, 14. новембра 1920. год.

Под насловом *Случај Стјепана Радића* доноси сплитски демократски „*Život*“ од пре неколико дана у свом броју 268. један чланак, који одаје један чудан и у образованом свету непознат демократизам. На жалост, скоро у исто време, донела је и радикална новосадска *Застава* један чланак под насловом *Одштена за времена* од некога Небојше, који истим духом дише и који је недостојан Милетићеве *Заставе*!

Како су се овде снашла два љута противника: Прибићевић и Гризогонов *Život* и радикална новосадска *Застава*, и како их је, ма и за један час, измирио Стјепан Радић — то је одиста прилична загонетка!

Ту скоро смо видели да су се и у Суботици снашли Прибићевићевци тесногрудни и лажни демократи, и радикали новосадски који су у *Застави* пустили некога Ишкурљева да на пасја кола изгрди и наружи Буњевце, па и г. Блашка Рајића, којег су они сами, кад су паметнији били, прихватили и у своје коло узели, и који се у Београду врло коректно и према радикалима пријатељски држао!

Интриге и лудости г. Прибићевићевих демократа види се, на жалост, да успевају више него што би смело бити.

Да се вратимо, сад на случај г. Стјепана Радића.

Демократски *Život* вели: ми смо од првог дана гледали у случају Радића политички случај! *Život* вели: „народ је стекао своје ослобођење и своје уједињење и има право да те тековине брани од свакога „без обзира на то да ли је већ доспео да формулира параграфе по којима је рад против слободе, против јединства, злочин“!

„Пријатељи Радићевци, продужује *Život* јавни и тајни, безочни који су признавали а срамежљиви који су то пријатељство сакривали за фразе о *правној држави*, о слободи индивидуа, о слободи мисли и речи, говорили су: ако је Радић крив, нек му суд суди, ако није пуштајте!... Суд је судио и осудио га. Сад би човек мислио да ће хајка престати, али није; само за пар недеља била се ублажила мало... Сад у очи избора, у очи тразавица које неминовно за собом воде све изборне борбе диже се и странка која има управу у Хрватској, која седи и на влади у Београду, она иста влада која је Радића и

уапсила и суду предала, и тражи да се Радићу врата отворе па да се пусти међу народ... И то та странка чини из лакајштине, да се додвори Радићу и његовој групи. Радић не сме на двор. Поготову данас не, док трају изборне тразавице!...“

Ето како резонује овај Хрват демократа. Видели смо да слично томе резонује и онај Небојша који своје име крије у новосадској *Застави*. Знамо да их има још и међу Србима и међу Хрватима који тако резонују!

И они мисле да данас на тај начин чувају народно ослобођење и уједињење. „Изборна тразавица“ и старе, раније међусобице српско-хрватске које још своје тратове показују, застепљују ове људе и грађане наше па не могу да суде ладно. Оне им не дају да помисле: да ли може бити баш на тај начин не штете оној ствари или оној идеји коју мисле да бране и да заступају?!

Има их доста који тако мисле. Има људи који воле ову државу, који су радили и борили се за народно ослобођење и уједињење наше, много више и од браће Гризогона који су Аустрији давали и државне тужиоце, и од онога *Заставиног Небојше*, па не мисле да би за народно ослобођење и уједињење била каква опасност ако би Стјепан Радић сад био слободан. Они мисле да смеју за себе рећи да нису ни мање паметни од ове господе. А верују да може бити штетно да Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца у очи Конституанте ради и поступа према једном грађанину свом, који је још уз то и шеф једне партије, која партија није најмања у Хрватској и која је такође ушла у изборну борбу, — као Аустрија и Мађарска, а по нешто и горе него ове две старе њене непријатељице!

Стјепан Радић је осуђен првим судом. Сто седморице, коме на челу стоји г. А. Бадај, нити га досуђује нити га одсуђује. Како то може и сме бити? И зар је то довољно озбиљно застати пред истраживањем или тражењем одговора на питање: је ли или није Стјепан Радић члан привременог Народног Представништва, па ствар суђења одлагати — *ad calendas graecas*, и своје слабости заклањати за чекање одговора који се врло вероватно и не може добити у оваким приликама?

И још нешто. Квалификација дела за које је Стјепан Радић осуђен и првим судом осуђен не доноси собом држање окривљенога у притвору, и онда се пита: За што, и ко то држи Стјепана Радића у притвору? Ако ћемо за то узимати онакве разлоге какве узима демократски *Život*, онда треба да будемо на чисто и свесни тога: прво, да су такве разлоге употреб-

љавали свагда све апсолутисте и сви резидионари, друго да то оружје, тај нож има две оштрице: данас једни налазе да *Salus rei publicae suprema lex* захтева да г. Стјепан Радић „не сме на двор“, а сутра могу други доћи на рећи да не смеју на двор г. г. Светозар Прибићевић и Гризогоно!

Не смемо позитивно тврдити тачност овога што ћемо рећи, али су нас озбиљни људи, и правници, уверавали, да се у Аустрији у оваким случајевима никад окривљеник није држао у притвору ни онда кад је сигурно било да није посланик. Ако би то било истина, онда би се наша Краљевина још у горој светлости јављала у случају г. Стјепана Радића!

Али у овој ствари има нешто што је још лепше, или управо ружније.

Докле демократски *Život*, а за њим и новосадска *Zastava* онако лакомислено и страсно говоре и пишу, дотле у влади Краљевској ова се ствар цени и просуђује ладније и озбиљније. На жалост од тога ладнијег и озбиљнијег процењивања није могло бити никаквог доброг резултата.

Председник Министарства г. Веснић и министар унутрашњих дела г. М. Драшковић, очевидно најнадлежнији за оцену случаја, нашли су, пошто су се довољно обавестили, да треба случај г. Радићев ликвидирати и окривљенога пустити са свим у слободу. Али је ствар пропала ипак.

Па зашто? За то што је г. Светозар Прибићевић изјавио да он то не може допустити и да ће он од тога правити питање, т. ј. ако се његово мишљење не прими дати оставку. Г. Веснић и г. Драшковић су се, онда, поплашили од кризе министарске, и ствар је остала онако — како је хтео г. Светозар Прибићевић!

Је ли добро урађено што је овако урађено најпосле?

Нека цене читаоци сами. Ми ћемо само оно неколико речи још рећи.

Г. Светозар Прибићевић је победио и био јачи од целог кабинета за то, што се он није бојао да начини кризу ако се његова памет не послуша. Г. Веснић и г. Драшковић су подлегли за то што су се они бојали — кризе!

Сад је допуштено питати се, па јесу ли се г. г. Веснић и Драшковић убојали, т. ј. да ли су уступањем испред г. Светозара Прибићевића отклонили кризу?

Ја верујем да нису. Допустићу радо да је, бар за неко време, стиснута министарска криза, али је прилично велико

питање да ли је тиме у опште отклоњена или ублажена криза у земљи!

*

Хрватска је земља крајности. И од тога пати цела Краљевина. На једној страни стоји г. Стјепан Радић са својом сељачком странком и својим по нашем уверењу погрешним и штетним идејама за наше државно консолидовање, на другој страни стоји г. Светозар Прибићевић са својим сулудим бирократским централизмом, не мање погрешним и штетним за наше државно консолидовање. Његове личне особине: основност, властољубивост, аутократизам, непознавање најосновнијих елемената добре државне управе, нескрупулозност и сујета која прелази све границе још више појачавају зло од оних његових погрешних и штетних идеја. Уз то факат да је он, стицајем неких особитих прилика, скоро непрекидно био у власти и на местима одакле је, с влашћу, могао чинити зло и правити штету, необично је погоршавао ситуацију и рђаве последице које су од његове личности и његова рада долазиле у свој Краљевини а у Хрватској нарочито и посебице.

Хрватска Заједница налазећи се између оне две крајности, пуна бојазни и неповерења наслеђених из скоре прошлости, без довољно искуства у државним пословима па и сама не без предрасуда, примила је пролазне појаве као сталне и, колебајући се, мисли да је нашла, најпосле, лека овим хрватским крајностима које су заплускивале целу отаџбину и нову Краљевину у федерализму, који је она у својој паници обележила као „хрватски систем“! Искрено одана народном јединству, она није овазила, и не опажа довољно још, колико би му штете нанела овим федерализмом и овим „хрватским системом“ који она у свом изборном прогласу предлаже.

И ако је истина да овај њен федерализам није противан народном јединству како се, олет, једнострано и лакомислено с многих страна говори и пише, несумњиво је истина да је он врло незгодан и штетан за консолидовање наших државних одношаја и за чување наше државне и народне безбедности. Хрватска Заједница греша и кад мисли да је у оном федерализму нашла поуздано средство за чување и развијање народне слободе и личне слободе. Пријер Немачке и државе Немачке су остале до самога рата са нападним, па чак и средњевековним установима, у оном федерализму немачком. Пруска је до самога слома немачког задржала свој чувени и стидни изборни *Dreiklassenwahlsystem*, и с Мекленбургом и још неколико мањих

државина немачких остала, после Турске и Русије, политички најназаднија у Јевропи. Она је, с Маџарском и Хрватском, до самога великога слома задржала јавно право гласања, а Мекленбург је у том красном федерализму пренео свој устав из осамнаестог и деветнаестог века и у двадесети век!

А шта је урадио за то време здрав политички централизам енглески са својим парламентаризмом и широком административном самоуправом? Он је изнео Енглеску на чело свих слободоумних држава, и створио од ње центар — другог, новог римског царства!

Балкан и г. Јеглић!

Самоуправа, 14. новембра 1920. год.

Балкан је пре краткога времена напао био г. Јеглића, Љубљанскога епископа, на један доста лакомислен начин. Против тога је сад г. епископ Јеглић протествовао у једној изјави коју је *Балкан* донео и у којој г. епископ, са свим оправдано, од редакције тражи да му она прибави сатисфакцију на тај начин што би редакција затражила од свог дописника да докаже своје тврдње а он, г. епископ, даје реч јавну да ће одмах на свој чин захвалити ако дописник своје тврдње докаже.

Од једног солидног и честитог човека нико више нити може нити сме тражити. Г. Јеглић је учинио све што је од њега и најстрожија јавност и брига за јавно добро могла тражити.

Али *Балкан* у место или да се предусретљиво одазове позиву г. Јеглића, или се извини, као што би приличило пристојну човеку и озбиљном новинару, урадио је нешто против чега ми морамо устати најосудније и као јаван орган и као србијански лист.

Балкан спроводи изјаву г. Јеглића својом изјавом, да је извор његова извештача довољно поуздан и да од извештача неће захтевати да доказује своју тврдњу, него изјављује, место тога, жељу, да г. Јеглић својим радом и речима покаже своја расположења која истиче овом приликом, т.ј. у својој изјави!

*

Ми не знамо да ли је редакција *Балкана* свесна : начења онога што је написала поводом изјаве г. Јеглића. Регли бисмо

да није, јер овај принцип који се налази у оно неколико речи што их је редакција исписала уз изјаву поштованог г. епископа тако је страхан, да га један слободоуман човек у опште, а један јаван орган посебнице не би смео никад изустити.

Бацити ни некога јавно какву тешку оптужбу, па кад оптужени потражи од вас да ту оптужбу докажете, унапред примајући последице за себе ако се оптужба докаже, одбијати од себе дужност доказивања и пребацивати је за оптуженога да он доказује своју невиност — то је за највећу осуду и недостојно једног јавног органа.

Нека *Балкан* тај свој средњовековни и апсолутистичко-полицијски принцип примени на себе, па ће одмах видети како је и колико је он и глуп и страхан. Рецимо, сутра дан некоме падне на памет па оптужи јавно власника *Балкана* да је допов. Хоће ли г. Светозик Саић сматрати да је сад његова дужност доказивати да је он поштен, или ће мислити да је дужност његова тужитеља доказивати да је он допов?

У слободним и правним земљама онај који тужи има дужност доказивати своју оптужбу. У Енглеској је истражник дужан свакоме окривљеном казати да се не само не мора бранити него га и поучити да зна да се свака његова реч може, после, употребити против њега!

Конституанта и г. М. Драшковић

Самоуправа, 16. новембра 1920. г.

У говору г. М. Драшковића, који је он држао у Загребу 24. пр. м., има још једно место врло важно. Вредно је и на њему се задржати, јер ствар коју додирује и о којој говори заслужује сву нашу пажњу.

Овде мислим на онај део говора г. Драшковићева, који говори о суверености Конституанте.

О суверености Конституанте и говорено је и писано у нас прилично, али не чини ми се да је питање расправљено добро ма да је своју реч о томе казао у Архиву за правне и друштвене науке (година 1920, св. 1) и г. Слободан Јовановић.

То вероватно долази отуда што сам појам суверености у држави, у једној политичкој заједници, није једнако цењен и схваћен; делом, извесно, и од тога што је наша држава нова, тек у постајању свом. И о суверености, одиста, и ако је о њој

Уочи Уставотворне Скупштине

врло много писано, и данас има различнога схватања и међу професорима и међу политичким људима.

Г. Драшковић о суверености Конституанте суди овако: „Је ли она суверена, може ли она што год хоће? За енглески парламенат говорило се да може све, да може тако рећи претворити мушко у женско и обратно. Има ли она ту власт, може ли то исто и наша Конституанта? Је ли она суверена? У свима политичким стварима, господе, лако је одговорити на питање кад се питање добро постави. Ја мислим да ово питање није добро постављено, ако се постави тако просто. Ако се постави то питање може ли она што хоће, ја сумњам да ће разборити и увиђавни политички свет казати: може што хоће. Шта је она у опште? Она је представник и изабраник бирача. Ова генерација, ми који живимо, држава, народ, то што представља државу, да ли се то може предати на апсолутно расположење једном, ма каквом броју људи? Је ли ова држава творевина нас који ћемо сутра гласати и оних које ћемо сутра изабрати? Ова држава има и своју пошлост, и нисмо ми први који мислимо на тај народ... Не одређујемо ми Конституанту и послове народне будућности, јер су они одређени радом, држањем, заслугама и творевинама наших великих предака... Конституанта је, господе, суверена, она може што год хоће, осим једнога: она не сме доводити у опасност велику зграду народног уједињења, за коју нисмо заслужни само ми.“

Овако о суверености Конституанте, колико ми је познато, није говорио нико у нас. Тако, колико ја знам, о суверености нико није ни ван наше земље до сад говорио. Али г. Драшковић воли да буде оригиналан, па је хтео то да буде и овде. Та жеља за оригиналношћу га је навела да је створио и један нов политички термин *деконцентрацију*, који до сад није у политичкој терминологији постајао. Он је, без сумње, мислио: кад има термин концентрација за владу, па се каже концентрациона влада, онда исто тако и за администрацију може постајати реч концентрација, па се може од ње начинити и децентралисана управа уместо децентралисана управа!

Да речемо неколико речи о суверености у држави.

У уобичајном разговорном језику сувереност значи супремација, ниша власт, право тражити покорност. Један обичан човек ће рећи: ово лице или ова група лица је суверен у једној држави; њему се покорвају за то, што му се

признаје да стоји на челу, на врху, чија воља превлађује, који може ићи својим путем и друге упутити да њим иду, јер је таква практика у тој земљи.

Али за човека од закона, вели даље Ј. Вгусе, писац познатог класичног дела о државном уређењу Сједињених Америчких Држава, у својој студији о суверености*), потребан је одређенији појам. Човек од закона ће рећи: суверена власт је у онога лица или групе од лица чијим директивама закон признаје легалну снагу, у онога у кога је као право последња власт било да ствара општа правила, или да издаје посебна правила и наредбе које имају исти ауторитет као и сам закон. У том смислу, само у том смислу правник се интересује да зна: ко је суверен у једном датој друштву. У свакој модерној нормалној држави постоје нека правила која везују грађане и јавни службеници којима је задатак, свакоме у његову делокругу, да врши извесне радње или даје извесне директиве. Ко има право да ствара та правила? Ко има право да поставља и одређује послове службеницима? Лице или група лица којима закон у последњем степену даје ово право јесте законита највиша власт, или суверен у држави. Може бити средњих (intermediate) ауторитета, који врше делеговане, пренесене, власти. Законски суверен очевидно не може бити у њима; за то се тражење мора продужити док се нађе највиши и последњи извор закона.

Процес истраживања или проналажења суверена је у свакој модерној нормалној држави у суштини исти.

У земљама, вели Ј. Вгусе, где има осим закона обичних и један нарочити који се зове Устав, који ограничава власт законодавног тела на извесне предмете, или му забрањује да прекорачи извесне основне доктрине, суверенитет је у извесној, ту обележеној мери, ограничен, јер ствари које леже ван његове сфере могу се урадити само ауторитетом, било једног лица или неколико лица, који граде или могу мењати Устав. Према томе у колико се тиче ових предмета крајњи суверенитет је онамо где се и како се гради или допуњује Устав, и ми по томе можемо рећи да је у таквој држави легални суверенитет подељен између два ауторитета: један је законодавно тело, сталац, други је суверен само у нарочитој прилици — кад гради или мења Устав.

Друга врста случајева је коју имамо у једној федералној

*) J. Bryce, Studies in History and Jurisprudence, vol II стр 49—111. Oxford, 1901 г.

држави, где је власт управљања подељена између централне и локалних легислатура, где сваки има једну своју сферу уставом федерације одређену. У таквој држави власт грађења закона припада за неке ствари централи а за неке локалним легислатурама...

У свакој земљи је легални суверен у оној власти, била она од једнога или од више лица, чија изражена воља везује друге и чија воља није везана вољом никога другог над њим и поред њега. Закон може у давању ове супремације ограничити је на извесне одељке, и може поделити цело поље легислативе и егзекutive на две или више власти. Суверенитет сваке од ових власти је, по мишљењу човека од закона, тада почесни суверенитет. Али он ипак није мање прави суверенитет за цели државословаца или правника.

Легални суверенитет, каже најпосле Ј. Вгусе, може бити и привремен, али и он је ипак потпун докле траје. То је случај с римским диктатором.

Тако ствар стоји с легалним суверенитетом у једној држави. Како се види легалнога суверенитета не тиче се: ко је легални суверен, за што је овај или онај суверен, и ко га је начинио сувереном. Историјска факта, вели Ј. Вгусе, која су дала власт једном даном суверену, као и морални основи по којима он има право тражити покорност, леже ван питања којима се закон бави и припадају историји или политичкој философији.

*

Али осим легалног суверенитета има још један суверенитет, практички суверенитет како га зове Ј. Вгусе или суверенитет *de facto*.

Какав је то суверенитет и како се он изражава?

Практички суверенитет, или суверенитет *de facto*, то је најјача снага у држави. Она може бити изражена и у физичкој снази, али не мора бити само у њој изражена. Практички суверенитет или најјача снага у држави може бити изражена и у верском или моралном утицају, или у навикама и обичају који не само одређују људе да им се покорављају него стављају и своју службу на расподужење онима којима такав утицај припада да друге наведу или одреде на покорност. Један свештеник или пророк, вели Ј. Вгусе, може бити јачи од једнога Краља.

Најбољи примери практичног или фактичног суверенитета налазе се у државама или политичким јединицама где је легалан суверенитет у спору или где га је нестало. Кад је

Кромвел распустио Дуги Парламенат, кад је Наполеон оборио Директоријум, кад је Конвенција у Енглеској понудила Круну Виљему и Марији, кад је Уставотворна Скупштина у Француској начинила мир с Немачком, пре него што је уредан републикански Устав постао, они су били фактички суверени. Чак и кад постоји легални суверен, може бити и има појединих лица или група који имају моћи да контролишу државу. У већине јужно-америчких држава је практички или фактички суверен војска или један генерал. У Енглеској је народ свикао звати Доњи Дом Народног Представништва „сувереном влашћу“, и ако закони поста у слогом или заједничким пристањем Краља и Доњег и Горњег Дома. У Данској је сад у наше време практички суверен био за неколико година Краљ, и ако је по Уставу законе могао доносити само Краљ са Народном Скупштином, јер за то време Устав практички није важнио услед борбе и опструкције; Круна је за то време задржала своје ministre и ударала порезе без Народног Представништва. То је исто било у Пруској од 1862. до 1866. године.

Суверен *de jure* и суверен *de facto* имају, и један и други, тенденцију, да се споје, измире. Кад суверенитет *de facto* потраје дужи и постане сталан, он прелази у суверенитет *de jure* или у суверенитет легалан. Суверен легалан опет, са своје стране, тежи да постане и суверен *de facto*, другим речима вршење легалног призна тежи да начини легалнога суверена и истински потпуно моћним.

Практички суверенитет је готово недељив, али он ипак може бити подељен тако да се људи у једној сфери рада или послова покорављају једном управљачу а у другој сфери другима. Тако су се Хришћани у средњем веку покоравали Папи у духовним стварима, а грађанској власти у светским стварима, без обзира на то да ли су они били суверени легални или фактични.

Практички суверен је по дефиницији — неограничен, и ако практично вршење суверенства може овај суверен сузити или ограничити услед страха од одговорности.

*

Да видимо сад како према овоме стоји са суверенитетом наше Уставотворне Скупштине.

Треба, пре свега, да видимо има ли у нас у опште суверена и, ако има, онда ко је суверен — легални.

Ми смо видели у чем се састоји суверенитет. Ми знамо да код нас у нашој држави има закона, има Народног Пред-

ставништва, има и Краља. Ми знамо да законе прави Краљ и Народно Представništvo. Ми имамо и закон, истим начином, постали, за изборе народних посланика за Уставотворну Скупштину. У том закону има и одредба којом се предвиђа апел на народ, односно распушт Уставотворне Скупштине.

То све показује да ми имамо и један Устав, привремен и непотпун, али тек Устав. Г. Слободан Јовановић мисли да ми немамо Устава никаквог „за то што се реч Устав може узети у другом смислу, на име као скуп правила која регулишу радњу државних органа“. Али г. Јовановић признаје да се Устав може схватити и као организација, и онда је потпуно тачно да ми имамо један мали Устав: имамо организацију за прављење закона и органе за то. Та је организација примитивна, али је ту. И онда није истина да смо ми у безаконју, али не у безвлашћу. Чак и кад се Устав схвати као скуп правила која регулишу радњу државних органа ми нисмо без Устава. Има правило да законе донесе Краљ и Народно Представništvo, има правило да Народно Представništvo доноси законе по закону о пословном реду у Народној Скупштини докле га другим не замени. Има још и других правила која регулишу радњу државних органа. Не стоји ни то да су апсолутне монархије без правила. И у тим монархијама има правила под која су подведене радње државних органа, само што та правила постају и мењају се на други начин.

Тих правила у нас има врло мало, јер је и организација примитивна. За то хоћемо да градимо нов Устав: да ту организацију учинимо савршенијом, и да имамо више правила и боља правила која регулишу радњу државних органа. За то смо донели закон о изборима народних посланика, и за то зовемо Уставотворну Скупштину. Могли смо и ово Привремено Народно Представništvo начинити Уставотворном Скупштином, али смо нашли да је из политичких разлога боље и саветније добити избором, на основу нарочитог закона о томе, Уставотворну Скупштину и с њом начинити нов Устав.

Наша је држава постала фактичним начином, као и све нове државе што постају фактичним начином; али она је већ ушла у право, она има један правни поредак. У осталом и свако право првобитно постаје фактичним начином: први правни поредак не може друкче постати, ако „правним начином“ постати значи постати саобразно једном већ постојећем правном поретку“ како каже г. Слободан. Само правни поредак не мора бити основан на писаном законском поретку, и постати од један пут!

Порекло државне управе или државе мора се тражити у друштвеним инстинктима људи, каже Charles I. Elton. Чим једно друштво, једна друштвена заједница достигне изврстан број чланова, или један већи обим територије, потребан је неки облик редовног или сталног ауторитета, и он се неодољиво јавља и утврђује.

У осталом и г. Јовановић каже: „са чисто правног гледишта ово стање у коме се наша држава налази има извесне сличности са стањем Енглеске. Енглеска има свога Краља и свој Парламенат као две установе које су се развиле постепено историским путем, али нема један писан Устав којим би радња тих органа била регулисана. Ако би се, дакле, поставило код нас питање како у недостатку Устава уредити односе између Краља и Парламента, одговор би гласио: исто онако као у Енглеској!“

Тако г. Јовановић. И ми мислимо да је тако с тим додатком, да и у Енглеској има Устава, ако и није један и ако и није сав — писан. Али откуд је г. Јовановић после тога свега извео, да је правни положај наше Уставотворне Скупштине положај суверени?

Ту Уставотворну Скупштину позива, на основу закона који је донело Народно Представništvo и потврдио Краљ, влада у име Краља „У недостатку писаног Устава, каже г. Јовановић, Краљ и Парламенат врше неограничену власт, могу донети какав хоће закон“. Тачно. И онда Уставотворна Скупштина тако по закону постала доноси Устав с Краљем — како се сложи и споразумеју. Они, Краљ и Уставотворна Скупштина, неограничени су, могу донети закон какав хоће, па, са свим природно, и први основни закон, за уређење односа између себе, и за прописивање правила која регулишу радњу државних органа.

Ништа њих у том не може правно спречити, а још мање мишљење г. Драшковића да не дирају у неки аманет. Они су исто тако неограничени као што је и енглески парламенат неограничен, и могу као и он правити и од мушкога женско и од женскога мушко — заједно.

Сваки за себе не могу легално ништа учинити. Ни Уставотворна Скупштина ни Краљ. Једно без другога не могу начинити ни мушко ни женско. И Уставотворна Скупштина и Краљ, свако за себе, само су део легалног суверенитета у нашој држави. Да добиј мо нов Устав, мора се имати пристанак или сагласност и једног и другог фактора: и Уставотворне Скупштине и Краља.

Али ако се они не сложе, шта ће бити онда може, сасвим природно, неко питати? Онда ће Краљ распустити Уставотворну Скупштину и апеловати на народ, разуме се по савету владе и на њену одговорност, ако је влада уредно постала. Ако се и после слично томе деси, ако су сукоб и неслагање јачи, онда ће се тај сукоб расправити „фактичним начином“, онда ће један део суверенства тежити да постане тоталан практични или фактични суверен; и ако и кад то постане, он ће онда свршити посао сам па, онда, тежити да постане и суверен легалан, суверен де јуре, ако га послужи срећа да се одржи и подуже остане фактички суверен!

Сва разлагања г. Јовановићева о доношењу Устава у Србији 1903. године су без основа из простог разлога, што онда није било Краља, него је Народна Скупштина донела Устав и бирао Краља. Тако су исто без основа и разлагања г. Јовановићева и о суверенству српске Велике Народне Скупштине „по том основу што је јавно мњење њу тако сматрало“! Факат стоји да она није била суверена ни по тексту Устава, дакле легално, ни де факто; и ствар се на мало не мења тиме што је она могла постати суверен фактички, и што је њу јавно мњење тако сматрало, називајући је „прастаром установом“ и „највернијим и најпотпунијим изразом народне воље“! Ни факат да су се владаци српски бојали Велике Народне Скупштине не мења ништа ствар!

Иаузетака је било само 1858, 1868, и 1903. године кад је у првом случају решена промена на престолу, а у друга два случаја није било владатоца.

Да се вратимо сад г. Драшковићу којег смо мало и заборавили. Он је начинио једну са свим нову теорију о суверенству Уставотворне Скупштине по којој она може што год хоће осим једнога — да дара у народно јединство! А за што то и како то може бити?

На прво питање г. Драшковић одговара тиме, што вели народно јединство и државно јединство је аманет наших предака, и Уставотворна Скупштина не сме у то да дара! Али ако Уставотворна Скупштина мисли о том другачије, откуд право г. Драшковићу да јој он то забрани? И ако се Уставотворна Скупштина и Краљ који су неограничени и једини легални суверен у нашој држави сложе и нађу да тога јединства државнога не буде из буди било ког разлога, ко је тај који би легално могао то спречити? Није истина ни то, да тобож једна генерација не може учинити нешто противно

биome што су друге генерације спремале. Ако је истина да енглески парламенат може легално учинити шта хоће, онда он већ ради противно принципу г. Драшковића, али му за то нико ништа не замере нити у том види чега необичнога: енглески парламенат може правно из основа изменити енглески устав без икаквог обзира на прошле и будуће генерације. Тако исто и наша Уставотворна Скупштина с Краљем може начинити Устав какав хоће.

Али рецимо за један часак да наша Уставотворна Скупштина не сме дирати у народно, односно државно јединство. Питање је онда: да ли се та устава или забрана може извести? Државно јединство мора имати неки облик; оно се мора јавити или у облику једне једноставне или јединствене државе или у облику федерације, па онда даље или у облику монархије, или у облику републике, па онда још даље или у облику председничке републике, или у облику парламентарне републике, и, најпосле, да ли под овом или опом династијом ако би се оно јавило у облику монархије! Ако се у Уставотворној Скупштини не постигне сагласност било с Краљем било у самој Скупштини између појединих група у којем год од горњих питања и групе једна другој не попусте, како се може извести она забрана г. Драшковића?!

У таквом случају може бити само ово: или би у Уставотворној Скупштини један део њен присилио, принудио, онај други део на своје схватање којим год од фактичких начина, па би извесно уређење наше државе, извесан облик државног јединства, *једна стравка, рецимо демократска, претворила у дело*, како каже г. Прибићевић у свом *Писму бирачима*, или би други уставни фактор, Краљ, нешто налик на то учинио или сам, или заједно с таквом једном стравком! У оба случаја и један и други уставни фактор, и Краљ и Уставотворна Скупштина, сишли би с терена легалности, престали би бити делови легалне суверености и тежили би да постану или би постали, један или други, фактички суверен!

Је ли то хтео рећи г. Драшковић? Ако је тако, онда то треба казати чисто и јасно, а не завијати то у неке аманете и заклањати се за Штросмајере и Франконе! И ако је тако, онда се ту г.г. Драшковић и Прибићевић потпуно слажу!

Правно, легално, Уставотворна Скупштина и може, и сме и мора чак, хтела не хтела, дирати и у народно, односно државно јединство. Само она то не може и не сме чинити сама, без другог уставотворног фактора, јер је она, легално, само једна половина суверене власти. Ако она сађе с терена

легалности, онда смо видели шта бива у том случају; онда и други уставотворни фактор добија слободу с тога терена да сађе, и онда ће се видети: где је најјача снага државна и ко је представља, т. ј. где је фактички или практички суверенитет!

Тако и никако друкчије стоји са суверенством Уставотворне Скупштине и с њеним задацима. Оно што нам о том кљукује г. Драшковић, то је литература, како би рекли Французи, која с политиком, и правом и законима, нема ничега заједничког!

Једна крупна сплетка!

Самоупова. 19. новембра 1920.

Од неколико дана чују се у Београду гласови како у Хрватској прилике постају сваки дан све теже, како се спрема онамо нешто необично, како сам г. бан Лагиња, јавља да је стање — критично! У Хрвати пре неки дан читамо да је епископ Јеглић писао неко писмо г. бану и у њему против неке денунцијације протествовао, а г. бан му још није одговорио. Видели смо да је у Балкану овде у Београду такође нападнут г. Јеглић, и, изко редакција уверава, да је њен извештач из доброг извора обавештење црпео. Уз то читамо у Хрвати да демократе нешто сплеткаре и узбуне праве и спремају!

Шта је у ствари? Има ли ту збиља нечега особитога, или је то нека крупна и свакојако доста опасна — сплетка?

Ми ћемо овде изнети шта смо ми сазнали па нека читаоци сами цене, а ми смо сад на чисто с природом и карактером ових гласова.

Ево шта смо ми сазнали:

Прво смо добили један поверљив распис под Бр. 18.230 и президијалним Бр. 1920 од 31. октобра ове године, а који је потписао за бана бански саветник Д-р Марковић, Прво што нам је пало у очи био је факат, да је распис овакве природе потписао бански саветник не само у место бана него и у место подбана, који је законски заступник бана, па и у место кога од других повереника који су, колико ми знамо, старији од банског саветника.

Скоро истовремено с тим, а поглавито иза тога долазили су они гласови и симптоми о којима горе поменусмо.

Тај поверљиви распис гласи овако:

Председништво Краљевске Хрватске Славонске владе, поверљиво.

Свима великим жупанима и грађанском поверенику за Међумурје

Расположење пучанства нестално и у нечитом очекивању нечега новог. Чује се да ће прије избора планути револуција међу мужима и присташама Радићеваца, чија се струја нагло почела ширити и у котару костајничком међу хрватским сељаштвом. На ове гласине које су сасвим веројатне треба скренути пажњу и особито војске да не буде изненађена. У клерикалној странци постоји јака струја за кидане сваких веза с Београдом, што се том наслову припођује уз позив да са своје стране подзме обзиром на напред наведене моменте потребне мере опреза. Загреб, 31. октобра, за бана кр. бански саветник д-р Марковић, с. р.

Питање је сад: како је постао овај распис, шта га је непосредно изавало. је ли било чега конкретнога што је д-р Марковић послужило као основа за овако један крупан и узбуњив корак?

Било је нешто, да, и то нешто јесте ово:

Котарски предстојник Маљковић, који је изразити демократа, у Хрватској Костајници, послао је непосредно пред тим један извештај у Загреб влади о приликама у свом срезу. То се помиње и у самом овом распису банског саветника Марковића. И тај извештај Маљковићев не само да је представио како зло стоје прилике у његову срезу и не само да је представио да се код њега нагло шири Радићева сељачка странка и да „у Клерикалној Странци постоји јака струја за киданем сваких веза с Београдом“, него је за ово последње директно оптужио и епископа Јеглића који да је крив и за што је онако плебисцит у Корушкој испао, јер његови људи неће с Београдом!

И овај овакав потпун извештај бански саветник Марковић — опет он — доставио је армијској команди у Загребу, а из Загреба је извештај достављен и у Љубљану у име бана — само не знамо да ли из президијума банског или из армијске команде:

Тако је и отуда постало и г. Јеглићево писмо г. бану Лагињи, а отуда је потекао, не знамо наравно преко кога, и онај напад у Балкану на Јеглића епископа. Балкан је тако пасамарен и употребљен као средство за једну демократску сплетку, а г. бан Лагиња је сад тек из писма Јеглићева

видео да има нека сплетка и нека денунцијација, и онда се дигао у армијску команду да тражи и види ко је потписао онај акат што је послан армијској команди по тој ствари.

У целој овој сплетки не зна човек чему више да се чуди: претерана добродушност и непажња на једној страни, перфидија и нелојалност на другој страни, забуна и ужурбаност на трећој у целој земљи! Али може ли човек да претпоставља до те мере поквареност и перфидију, па да се унапред од ње брани? Можда је било саветно прорешетати мало президијум бар кад се доста јасно видело каквим се све средствима демократе служе.

Свакојачко би требало брзо и најстроже извидети и испитати и шта је то у коштајничком срезу дало и могло дати оправдана повода г. Маљковићу за онакав извештај, и где је у то доба био г. Ројц, и како је и зашто доктор Марковић онакав извештај одмах прихватио, без проверавања разгласио га свуда и целу земљу узбунио, а — само, како изгледа, није свога старешину обавестио о ствари!

И према резултату истраге поступити ваља одмах строго и немилостиво.

А што је још опасније то је, да се на овакве непроверене, лакомислено прихватане тешке гласове, можда и нарочито и с планом сковане или преувеличане, и с планом и нарочито брзо растуране, одмах помишља на тешке и крупне кораке који иду далеко преко мере оправдане опрезности сваког озбиљног управљача.

Озбиљни управљачи не смеју никад, ни за један тренутак и ни у каквој ситуацији, губити присебност, објективност и критичност. Без тих основних особина сваког паметног и озбиљног управљача, управљачи су права опасност за државу, а по готову за државу која је тек у стварању и постојању свом!

Једна држава или федерација!

Самоуправа, 18. новембра 1920. г.

Сад је јасно да ћемо на Уставотворној Скупштини имати да се занимамо питањем: хоћемо ли једну државу или ћемо федерацију. С тога је, чини ми се, потребно да о овој теми

проговорим још коју реч, која сад долази и после прогласа Хрватске Заједнице у којем је она не само истакла мисао федерације као свој програм него, у исто време, и казала ближе облик те федерације или врсту те федерације.

Ја сам раније рекао да федерација није једна држава, и по томе да они који хоће једну државу и државно јединство не могу хтети и тражити федерацију за нашу државу. На супрот томе рекло ми се од стране г. Полића и органа *Хрватске Заједнице* да је и федерација једна држава, такозвана савезна држава. И један непознати писац у *Полицици*, у чланку *Прошић — Полић* (Политика, број од 1, новембра ове године), каже ми да је федерација једна држава и да је мој покушај доказати да федерација није једна држава у залудан „према најбољој доратној немачкој школи“! И г. Слободан Јовановић је написао у *Српском Књижевном Гласнику* од 1. новембра један чланак о *федерализму* који, свакојачко, даје чистије и правилније појмове о њему, али ми се чини да има и у њему извесних погледа и израза који могу одвести на крива тумачења. Он вели н. пр. „између Државног Савеза и Савезне Државе лако је повући разлику: у Државном Савезу државице су самосталне, а у савезној држави државице потчињене; и баш за то што су у савезној држави државице *потчињене, тешко је повући разлику између савезне држави и једне јединствене државе, састављене од самоуправних покрајина; потчињене државе, доиста вели даље г. Јовановић више личе на самоуправне покрајине него на праве државе јер се као битно обележје државе узима обично њена самосталност!*“ Овде је г. Јовановића, очевидно, завела мало „најбоља до ратна немачка школа“, иначе он не би могао свести на онако малу, и не тачну, разлику, разлику између федерације и једне државе. Али о том доцније.

Кад сам раније рекао да је једна држава једно а федерација друго, и да федерација није једна држава, ја сам мислио на државу у обичном смислу и на државу у њеном редовном облику, на државу која је једно увек, и гледана са сваке стране, на државу која је једнако и хармонијски склопљена. Федерација то није била нити јесте ма где и у ма ком облику. Она је не само нешто што није једно, него нешто што је и више од једнога и разнородно. Ако се за федерацију ипак каже једна држава, онда треба да се зна да ту наша реч један значи један само за онога, који федерацију гледа са стране, с поља, па онда један значи ту само оно, што та реч значи кад

се каже: једна група, једна купа ораха и томе слично. Федерација је један изузетан облик у коме се држава јавља, она је као што и сама реч каже, савез између више држава,

Савеза, пак, између држава има од две главне врсте, или од два типа. Ј. Вруге, писац познатог класичног дела о Сједињеним Америчким Државама, каже: „Федерације има две врсте. Код једне врсте највиша власт Централне Управе ради само са државицама које су јој саставни делови. Код друге врсте ова власт ради директно не само с државицама које су јој делови него и с грађанима који су исто тако грађани целине, народа, као и разних државица те целине. За прву врсту федерације може се рећи да је у истини просто једна лига или савез држава; друга врста федерације је једна исто тако национална као и федерална држава. Овога другог типа је Аустралијска Федерација. Тога су типа и Сједињене Северне Америчке Државе и Швајцарска Конфедерација и Канадска Федерација. Првог типа су биле федерације¹ америчка пре 1778. године и швајцарска пре 1848. године. Германија је била прост савез држава пре 1866, али је она од 1866 и 1871. године једна исто тако национална као и федерална држава“.

Битна одлика овог другог типа федерације по Брајсу је ово: сваки грађанин има над собом два ауторитета, две власти: ауторитет своје државе или кантона или покрајине (у смислу канадске покрајине, а не покрајине у опште) којој припада, и ауторитет Народа који сачињавају све те државе, и оба ова ауторитета раде у исто време и једнаком снагом. Тако сваки грађанин има двојаку верност или покорност (allegiance): једну дугује свој држави а другу Народу; он даље живи под две врсте закона: под законима своје државе и под законима Народа; он се покорава двома врстама чиновника: чиновницима своје државе и чиновницима целине; он плаћа две врсте пореза, поред свакојаких других локалних такса и приреза које на њега удари његова општина или област.

Једно основно питање још у федерацији има које се у разним федерацијама неједнако решава: коме ће при деоби власти између централе и појединих државица припасти онај део власти који је остао неподељен, јер по самој природи ствари, при свој пажњи и брижљивости, није могућно унапред поделити сву власт између централе и појединих државица. Сједињене Америчке Државе и Швајцарска су га решиле у

¹ Ово две речи сам подвукао да се боље види како се речи конфедерација и федерација употребљају у истом смислу.

корист државица, а Канада у корист централе: оно што није изречно дато државицама остаје централно.

Тако и толико Брајс о суштини и природи федерације.

Он још додаје, у свом делу о Сједињеним Државама Америчким, ово: сваки зна да је систем федерални и на њему заснована доктрина о суверености федерираних држава, коју није искључила Конституција ако је и није ни изречно истакла, изазвала сецесију 1861. године и дала јевропским државама оправдан разлог да признаду државицама које су се побуниле карактер ратничке стране!

Правно, легално у том погледу је и сад исто стање. Ништа у уставу нема о праву или забрани сецесије: устав нити га даје нити га пориче!

Да видимо сад шта каже други један ауторитет енглески о федерацији — професор A. V. Dicey.

Да постане једна федерална држава морају постојати области, земље, као што су кантони швајцарски, колоније америчке, или провинције канадске тако тесно везане местом, историјом, расом или још чим сличним што их чини способним у очима свих становника да носе печат једне опште националности. Исто тако је потребно да све те земље које желе образовати део једне федералне државе буду тесно везане једна с другом или да су подложне једном заједничком суверену.

Друга битна погодба за постанак федерације је постојање једног посебног осећања међу становницима оних области које се желе ујединити. Они морају желети унију али не морају желети јединство; јер ако би оне желеле јединство онда би та жеља нашла природно свој изражај у једном обичном Уставу, унитарном Уставу, а не у федералном. Пример Енглеске и Шкотске у осамнаестом веку и Италије у деветнаестом веку показује да опште национално осећање може бити врло јако а да би могло допустити ову комбинацију уније и сепарације која је оснив федерализму... Осећање према томе које ствара федералну државу јесте превлађивање, код грађана области које хоће да се удруже, више или мање два осећања која су до једне извесне мере несагласна: жеље за народно јединство и решености да се задржи самосталност сваке посебне државе. Задатак федерализма је дати изражаја по могућности обема овим осећањима.

Федерална је држава, вели даље Дајс, једна политичка комбинација која има да намира национално јединство и моћ с одржањем „државних права“. И метода којом федерализам покушава измирити очевидно несагласна права народне суверености

и државне суверености састоји се у стварању једног устава, под којим су обичне власти суверенства брижљиво подељене између заједничке или народне управе и појединих држава. Појединости ове поделе варирају међу разним федералним уставима.

Основи једне федералне државе јесу један компликован уговор — вели Дајс. Чланци уговора или, другим речима, Устава морају бити написани. Устав мора бити један писан докуменат, и, ако је могуће, докуменат чије одредбе не дају повода никаквом неспоразуму. Истина је цела, да један федерални Устав има природу уговора, и сасвим је природно да творци Устава могу имати намеру не предвидјати никаква уставна средства за његово мењање осим пристанка свих учесника у уговору — додаје професор Дајс!

Федерализам има тенденцију, како каже Дајс, да ограничи акцију управе на свакој страни, и да поцела снагу државе међу координативне и самосталне ауторитете; и та је тенденција нарочито значајна, јер она чини битну разлику између једне федералне системе као што је система американска и швајцарска, и једне унитарне системе као што је система Енглеске и Русије.

Још једна карактеристична црта федерализма: да он даје судству један нарочити, изузетан положај, постављајући га за судију између политичких фактора те на тај начин судство губи свој прави карактер, па може постати и опасност једна за државу, чим судове почну запљускивати политичка осећања и ревони државни: онога часа, вели Дајс, кад ова тенденција постане видна суд губи свој морални ауторитет.

Ето како мисле о федерализму ова два првокласна енглески ауторитета.

Као што читаоци виде овде нигде није јаче истакнут пример немачке федерације, те може то изгледати као недостатак у разматрањима о федерализму Брајса и Дајса. Али то није случај. Они то не чине прво зато што Сједињене Северне Америчке Државе представљају најпотпунији тип федерализма, а швајцарска и канадска федерација су више или мање копије американског модела. Друго зато што је, по мишљењу Дајса, *„Устав Немачкога Царства сувише пун аномалија, које су дошле нешто од узрока историјских а нешто од узрока пролазних (temporary), те да с тога он не може служити као добар представник ниједног познатог облика управе“!*

Ваљда за то ни Брајс ни Дајс ама ниједном речи нигде не помињу ни представнике „најбоље доратне немачке школе“!

Па ипак ћемо ми из обзира према нашим семинаристима универзитетским, и онима који слушају и онима који држе предавања, рећи неколико речи и о немачкој најбољој школи државнога права и о немачком федерализму.

У немачкој науци о државном праву мишљења о федерацији су се овако развијала.

Пре постанка немачкога царства преовлађивало је мишљење да је савезна држава једна заједница државна (Gesamtstaat) постала од више сједињених држава на тај начин што се суверенитет делио између заједничке државе и појединих држава које су у ту заједничку државу улазиле. Против овога учења је устао баварац Сајдел с тога што се, по његову мишљењу, суверенитет не може делити. Услед овога нападаја је већина немачких писана напустило раније мишљење коме је био представник G. Waitz.

Место овога мишљења Сајдел је изнео мишљење да је појам неке државе састављене од више држава, појам Staatenstat-a бесмислен, па је рекао да може бити само или федерације било у облику Staatenbunda било у облику Staatsbunda државно-правне природе, и једне државе, јединствене државе. При том је мишљењу Сајдел и остао, и то је мишљење усвојио и Роберт Пилоти, такође баварац, којег онај испознати писац у *Политици* зове „један Пилоти“, не знајући без сумње, да је Пилоти *заједно с Лабандом и Јелинеком* уредник познатог *Зборника Јавнога Права у Садашњости* Сајдел је своје мишљење провео и кроз свој коментар немачкога устава који је 1897. године изашао и у другом издању.

Треће, односно друго мишљење заступа Лабанд, Хенел и други: да је савезна држава један нарочити научни појам и да је тај појам једна варијанта појма Staatenstaat, према коме као трећи, односно други, стоји Staatenbund који управо има само међународни карактер и представља управо само један правни одношај а није правна личност! Staatenbund, савез држава, или лига народа како каже Брајс, постао је као творевина међународнога права, а не као творевина државнога права по мишљењу Лабанда.

Суштина Лабандова мишљења о савезној држави је у овоме: ако је сувереност, или државна самосталност како г. Слободан Јовановић каже, главно обележје државе, онда је савезна држава немогућа, јер је суверенитет по мишљењу Лабанда, као и по мишљењу Сајдела, неделив и неограничљив

(unbeschränkt), jer je on najviša vlast koja na ovoj zemlji ni kojoj drugoj vlasti ne može biti podložna, niti od koje druge vlasti može dobiti pravno obavezne pretpisice! Zato Laband, dotle slojan sa Saјdlom, sad провалази други критеријум за државу. Тај критеријум је владање над слободним личностима! Суверенитет може држава имати, али не мора. Суверене су само више врсте држава. И пошто је Немачко Царство ту, и пошто су ту и немачке државе, и пошто је ту и савезни устав, што све треба сад у теорију научну свести и објаснити: то је онда Laband објаснио тако да је суверен у Немачком Царству само Bundesrath коме је по Уставу председник пруски краљ који сад постаје немачки цар; и у ком Пруска има седамнаест, односно двадесет гласова, док највећа држава у савезу немачком, Баварска, има свега шест гласова; и у коме Bundesrath-у, који има иницијативу подношења закона: *четрнаест* гласова могу спречити сваку уставну измену! Остале савезне државе, које учествују на горе описани начин у образовању опште воље, нису суверене државе, оне су *пошчињене* царству, jer су према горе *поданици* а само доле господари!

Тако се Laband сложио с царем Виљемом II. који је рекао: да је у Немачкој само један господар, и тај један то је — он!

Једна одлика федерализма је да су државе које се удружују приближно једнаке по величини и по правима. Код немачког федерализма је сасвим обрнуто: Пруска сама: на 65 милијуна становника немачког царства, има преко 40 милијуна! Она сама има у Савезном Већу седамнаест односно двадесет гласова, а четрнаест јој је гласова по савезном уставу довољно да сваку измену у уставу осујети! Пруски министар председник је по правилу канцелар, и он је једини одговоран за послове, а пруски министри су царевински, заједнички министри!

Labandова „теорија“ коју не усвајају ни многи немачки писци, вреди само за Немачко Царство, за које је, а у интересу Пруске, и створена. Па и за само Немачко Царство она није тачна. Поред свих неједнакости између држава савезних, нарочито у односу према Пруској, ипак ни ту савезне државе нису тако потчињене. Ми, примера ради, помињемо само Баварску!

Овако како схвата суверенитет Laband не схвата ни један од поменути два енглеска ауторитета; очевидно самосталност државна има прво своје ступњеве, друго ниједна самосталност није апсолутна. По самом силу немачког царства, по уставу његову, ни оно није потпуно суверено не само у оном смислу

у ком суверенитет схвата Laband, него ни у оном смислу у ком суверенитет схвата енглеска правна наука: немачки цар је везан, заједно с Bundesrath-ом и Reichsrath-ом уставом савезним, и он није господар онакав какав се представља да је — наравно по закону, уставу. Он не може, према члану 78. Устава, да промени ниједну одредбу савезног устава на штету које савезне државе без њеног пристанка!

Како се из овога види, немачка правна наука о држави и у питању федерализма није ишла напред; она је ишла на-траг заједно с немачким либерализмом: и Вајц и Сајдел су и природнији и напреднији од Labанда ма да Сајдел има погрешно мишљење о суверенитету!

Свака наука о држави је рефлекс саме државе где је постало, и њеног историскога развоја. Тако је и са немачком науком о држави. Отуда је, са свим природно, енглеска, правна наука друкчија од немачке, и немачка од енглеске.

Пре него што извесемо како на немачку науку о држави гледају научници на Западу, можда веће бити без интереса да истакнемо ове моменте из професорске каријере Labанда.

Laband је родом из *Бреславе* и 1864. године постао је најпре ванредни, по онда потом редовни професор права у Кенингсбергу. Ту је остао пуних осам година, па је 1872. године дошао за професора у Штрасбург, где је постао и државни саветник 1880. године! Пре него што је дошао за професора у Штрасбург, главни град Алзас Лорена, Laband је 1871. године написао *Будетско право по пруском уставу*, где је изнео мисао први пут да је одобравање буџета дужност а не право Народног Представништва! И на тој лепој мисли својој стално је и после остао!

Године 1915. изашла је у Паризу једна књига под насловом: *Les Institutions politiques de l'Allemagne contemporaine* коју је написао Joseph Barthélemy, ванредан професор на правном факултету у Паризу. Ту је овај париски професор изнео и правне теорије немачких професора о држави и уставности. Они који би желели мало да скину мрак с очију и виде како други људи, у Јевропи, гледају на најбољу доратну немачку правну школу, прочитаће с интересом ову књигу.

Ми ћемо по њој изнети само неколико „принципа“ ове немачке правне теорије: народ је „предмет“ државног суверенитета, суверен је држава, а носилац државног суверенитета је владалац! Сваки Немац дугује држави апсолутну покорност. Краљ је држава. Народ је ствар, предмет, и за то он није и

не може бити суверен јер је суверен лице. Краљ је потпун суверен и кад је парламент ту. Он је тај који ствара закон. Парламент је само његов сарадник, и то ради олакшице владаоцу; он има само она права које му текст устава изречно признаје. Буретско право није право него дужност парламента, а не може друкче ни бити вели Лабанд, јер је принцип немачког права принцип монархијски! „Ако би, наставља Лабанд, парламент одиста имао право да сваке године откаже влади овлашћење да купи порезу и врши исплате, и ако би влада била стављена у алтернативу или да уступи своје место другој влади, пријатној већини скувштинској, или да буде оптужена за повреду устава, последица би од тога била да би Краљ изгубио своја права владања и заменио би га парламент. Тада прави шеф државни не би био Краљ: то би била свемоћна демагогија на изборима!“

Немачка наука о држави је, како се види, у ствари адвокат немачкога криптоаслудизма коме је Устав смоков лист — само за то ту да прикрије стидне делове његове голотиње, као што је неко рекао!

Мислимо да ће бити јасно из овога да федерација није за нашу државу, прво за то што она недовољно изражава наше народно јединство, друго за то што је она један изузетан облик државни и врло компликован, треће за то што федерација потпوماже конзерватизам, успорава напредак народни и не даје га равномерно народу, на није погодна ни за развитак самоуправе! Јер код ње није главно широко учешће народно у пословима него однос покрајине или државице према центру, а у самим државама савезним може бити и највећег политичкога и административнога централизма, као што је случај у Хрватској, и као што нам показују и примери код појединих држава у Немачком Царству и код појединих држава Америчке Републике. Уза све оно долази и положај међународни наше државе који никако не саветује федерализам којим се слаби државна власт, те то по томе и народна снага за одбрану државе.

Стојан Протић и Стјепан Радић¹

Г. Стојан Протић је вођа српске радикалне странке. Његови људи агитирају међу српским масама, да су Срби због

¹ Овај чланак је одјек мога чланка *Светозар Прибићевић и Стјепан Радић*, а донела га је загребачка Рјеџ од 23. новембра ове године.

Хрвата изгубили своју државу, своју заставу и своју војску. Његови ортаци оперирају међу Србима против југословенске концепције, а за Велику Србију, у коју треба да се утопе Хрвати и Словенци, а ако не ће, нека иду с милим богом куда хоће, оклаштрани и смањени на три жупаније и на Словенију. Његови демагзи шире по Србији глас, да Хрвати не плаћају пореза, да Хрвати не иду у војску, да су Срби потиснути, да им Хрвати отимају и име, да Срби морају да снесу све терете за државу, док Хрвате да ништа не терети. А све то и све друго зло, што Срби трпе долази од тога, што је Југославија Хрватска држава, у којој Срби немају права што су их имали, док су Србију водили — радикали.

Стојан је Протић прототип покварене радикалске политике која је малу Србију годинама уништавала корупцијом и терором. Он је вођа радикала, који разбијају народно јединство и који разграђују државу подстрекавајући гадне инстинкте мржње између Срба и Хрвата. Његова је концепција државе безувјетно и апсолутно господство партијске клике, којој је он на челу. По његову треба да буде и у новој, великој нашој држави онако, како је било на Крфу. Што народ, што држава, што парламент, што војска! Све то нека буде ако му је по вољи, ако служи њему, ако он може једному да даде милијун динара, а другог да смакне, како га је господска воља. Стојан Протић, који је бабећи се „политиком“ стигао силан иметак, и који је хладно и прорачунано спровео солунски процес — Стојан Протић, за кога веле неки искази сведока процеса *Diamantenstein* да није био далеко од „шверцовања“ разне робе у бољшевичку Маџарску, и који је инсистирао на томе, да се међу осталим осуђеницима солунског процеса убије и пуковник Драгутин Димитријевић-Апис — тај Стојан Протић, којег је читави политички живот обиљежен и прожет радикалском корупцијом и суровим, управо турским израбљивањем власти у своју корист, устао је сада у „Самоуправи“, да тражи, да се Стјепан Радић — пусти на слободу.

Рјеџ је главни орган демократске заједнице за онај део нашег народа који чита латиницу. И београдска се *Демократија* осиринула из онај мој чланак под насловом *Безбожности г. Протића*, али је овај чланак Рјеџи прави одјек демократског, односно г. Прибићевог душевног расположења које је у њему изазвао мој чланак.

Ја га доносим овде као документ за карактеристику демократског полемисања, и за боље упознавање србијанске публике оних манира и полемичких изавка у г. Светозара Прибићевића и у овог ковинарског штаба — у опште, а нарочито онамо где мисле да публика мање познаје њиховог политичког противника.

У том чланку г. Протић вели и ово: „Стјепан Радић је осуђен првим судом. Сто седморице, коме на челу стоји г. А. Бадај, нити га досуђује нити одсуђује... Квалификација дела за које је Стјепан Радић суђен и првим судом осуђен не доноси собом држање окривљенога у притвору!... Председник министарства г. Веснић и министар унутрашњих дела г. М. Драшковић... нашли су, да треба случај Радићев ликвидирати и окривљенога сасвим пустити у слободу. Али је ствар пропала ипак... И ствар је остала онако, како је хтео г. Светозар Прибићевић!“

Пуштамо на страну, да је та аргументација г. Протића пуна извртања и лажи. Није и, пр. истина, да је Радић остао у затвору, „како је хтео г. Светозар Прибићевић“, него је Радић остао у затвору, јер је то суд закључио, који се држао закона. Та у Хрватској нијесу онда били на влади демократе, већ Протићени савезници заједничари с баном Лагићом на челу, који још и данас „владају“! А није истина, да је само г. Светозар Прибићевић био против тога, да се Радића преко закона пусти на слободу, него је већина министарског савјета закључила, да се не мијеша у судбени поступак, како су то заједничари и г. Протић хтјели. Али пустимо то на страну — та нијесу ово баш највеће лажи, што их је у свом животу изрекао и написао г. Протић. Но питамо ми, како то, да се г. Протић, тај представник најгорег српског племенског шовинизма, тај представник најсуровијег израбљивања власти, који не прева а ма баш пред ничим — како то, да се г. Протић залаже свом својом свагом за то, да Радић, преко закона буде пуштен на слободу, Радић, који је за вријеме рата најактивније учествовао у срамном хушкању против Србије и Срба, који од преврата овамо ништа није пропустио да поткопа државу, да у хрватске сељачке масе унесе дивљу мржњу против државе и нарочито против српског дијела нашега народа, и који је пактирао и с Талијанима, само да помогне ослабити па ако је могуће и разбити нашу државу! Како то да се г. Протић толико брине да тобоже „у име правичности“ ослободи злочинца Радића, док га нијесу мучили никакви скрупули, кад је и, пр. тражио смрт Аписа Димитријевића!

Јест, знамо да су Протић и Радић слични типови. И један и други су бесавјесни, и један и други су корупционисте и и терористи. За Протића се знаде, да се политиком обогатио а за Радића се такођер знаде, да је „потажни“ милијонаш. Протић не умије друкчије да влада, него корупцијом и силом, а Радић не зна друкчије да ради него деправацијом и дема-

гогијом. И један и други хушкају против народног јединства, раздвајају Србе од Хрвата, рачунају да ће их подстрекани инстинкти племенске мржње избацити и држати на површини. Но све то оправдава симпатије г. Протића према Радићу, али не тумачи, како г. Протић смије, да не штедећи ни морал ни суд, па ни углед највишег судбеног форума, — како г. Протић смије, да овако управо дрзовито иступи за пуштање Радића из затвора.

Ево зашто г. Протић то смије да ради. Зато, јер је увидио, да т. зв. Хрватска Заједница не значи ништа. За то јер је увидио, да ће радикали ући ослабљени у конституанту, а Хрватска Заједница да ће код избора напросто пропасти. За то, јер знаде да ни клерикалци неће моћи да радикалима у конституанти помогну до већине. И за то се сад тај обнемогли, кратковидни, аморални старац баца Радићу у варучај, за кога је чуо да би могао добити већи број мандата у Хрватској.

То и само то дало је г. Протићу толико дрзовитости, да „у име морала и правичности“ устане овако на одбрану Радићеву. И тај Протићев чланак у „Самсоуправи“ најбоља је задовољштина г. Светозару Прибићевићу, читавој демократској странци и „Ријеци“. А г. Протић преварит ће се и опет у Радићу као што се преварио у Хрватској Заједници. Дани његовог политичког живота су одбројени, и г. Протић поћи ће с површине политичког живота, покривен једном срамотом више: са срамотом „пакта“ с Радићем!

Сељачка странка и Конституанта

Самоуправа, 23. новембра 1920. год.

Наравно, реч је овде о сељачкој странци у Хрватској, којој је вођ Стјепан Радић. Остале, тако зване, сељачке странке то су дневне печурке, које се рађају о изборима и пред изборе и које покушавају да створе поједини пропали политичари или незадовољници који би тако мало освете хтели.

За Хрватску и њене прилике је заиста карактеристично да је тамо никла сељачка странка, која је самоникла творе-

* Због овога је без сумње, г. Светозар Прибићевић лично наредио да његови људи, у модрушко-ријечкој жувањини, гласају на накнадном избору, 5 децембра, за листу г. Стјепана Радића противу листе „др. Богдана Медаковића!“ С. М. П.

вина доста давnašnjega datuma i koja se odrzava stalno kao jedna organizovana politicka stranaka. Kad je u Srbiji postajala radikalna stranaka, ona je glavni oslonac svoj dobila i stalno imala u srbijanskom seljaku, ali se nikad nije ni tako zvala ni staleski karakter uzimala.

Razlika sredine u Srbiji i Hrvatskoj, kao i razlike s jedne strane u drustvenom položaju seljaka u jednoj i drugoj zemlji, a s druge razlike u odnošaju inteligencije prema seljaku na jednoj i drugoj strani, donеле су и ову разлику у казиву и карактеру сељачке странке у Хрватској и народне радикалне странке у Србији.

Представници сељачке странке хрватске нису ушли, као што се зна, у Привремено Народно Представништво, ма да је Радић и у Хрватском Сабору и у Народном Већу сарађивао донекле с осталим странкама. Остала је све до данас прилична загонетка овај преокрет у држању Радића и његове странке, који је свакако био штетан за даљи развој наших унутрашњих прилика.

И то у толико пре што у ранијем политичком животу Радићеву има неколико момената који очевидно показују да он није био противник народног јединства. Зна се кад је он то јединство проповедао, зна се да је при загребачким демонстрацијама Србе узимао у заштиту, и зна се да је и у Београду при крунисању Краља Петра узвикнуо: „Живео Краљ Петар, при Југословенски Краљ!“ — зашто му сад, чудним начином, замера г. Јанко Шимрак! Он је, истина, човек од скокова, па је, поред овога, и певао Хабабурзима и доказивао да Хрватска не може без њих, али је и ту викао и: доле с Хабабурзима!

Има једна верзија, да Радић и његови другови нису пошли у Београд због Светозара Прибићевића. Кажу да је он онамо у Загребу био заузео према Радићу једно држање које је у Радића побудило јаку сумњу да се има бојати [за свој живот, и да је чак г. Павелић морао и херојска средства употребити да махинацијама Прибићевића стане на пут.

Шта је ту у ствари било — проказаће свакојак о јарко сунце једнога дана! Али би несумњиво било боље да је Радић био ушао у Привремено Народно Представништво. Увек је најбоље за народ и земљу кад су у Народном Представништву све јаче струје народне заступљене, и кад се ту, на видiku народу и јавном мњењу, боре за своја мишљења и гледишта. И за самога Радића то би било боље.

Због тога што Радић и његова странка нису ушли у Привремено Народно Представништво, и због свега овога што се после догодило са сељачком странком, настало је било питање: да ли ће сељачка странка доћи у Конституанту.

У последње време као да се с извесне стране нарочито на то указивало да Радић и његова странка не само неће доћи у Конституанту, него да ће правити и нарочиту једну демонстрацију: да ће он са својом странком образовати нарочиту своју Конституанту у Загребу или где на другом месту у Хрватској, па не знам шта одатле даље радити.

Као што је читаоцима познато о том је већ и у јавности било речи, али на један неозбиљан начин.

Не смемо да тврдимо да је тако, али морамо признати да смо имали импресију да се с овим гласовима о недоласку Радића и његове странке у Конституанту водила једна нарочита партијско политичка кампања.

Али било то како му драго, из Загреба су сад стигли гласови који тим гласовима одузимају сваку важност.

Хрват, орган Хрватске Заједнице, и *Народно Дело* доносе извештаје, да су два представника сељачке странке, од којих је један, доктор Хорват (професор Хорват, а не адвокат Хорват), потпредседник Главног Одбора Сељачке Странке, изјавила јавно на зборовима да ће изабрани посланици сељачке странке доћи у Београд на Конституанту и ту заступати своје гледиште.

У том погледу је нарочито важна и карактеристична изјава г. д-р Хорвата.

По саопштењу *Хрвата* г. Хорват је рекао на скупштини у Великој Горици, сад у прошлу недељу, у главном ово:

„Хрвати, Срби и Словенци су једни народ. Ми имамо једну државу с Краљем Петром и регентом Александром. Ми смо републиканци, али данас није пријеме за реализовање нашег програматског идеала из ванско политичких разлога као и из разлога унутар-политичких у нашој држави. Ми морамо provedeње нашег програма у том погледу одложити на каснија времена, и за то ће будући заступници хрватске пучке сељачке странке доћи у Конституанту у Београд“.

Истог дана, у истом смислу, изразио се у Госпићу и г. Ковачевић, пређашњи народни посланик, и представник пучке сељачке странке.

Још раније је г. д-р Павелић саопштио на скупу *Хрватске Заједнице* да је њему изјавио сам г. Стјепан Радић исто ово.

Кад се на Конституанти видимо сви, па сви заједнички и порадимо, онда ће извесно још по која предрасуда пасти, као што је и Привремено Народно Представништво многу предрасуду закопало.

Неваљалство Оскара Тартаље!

Самоуправа. 1. децембра 1920. год.

Читвоци *Самоуправе* овога Оскара сигурно не познају, као што га и ја сам не познајем. Видео сам и видим да је власник, директор и одговорни уредник *Novog Lista* који у Сплиту излази, против странака војује и адвоцира врло јако, и често врло неагривно, за „ванстраначку странку“, а по мало и за тежачку. Из 162. броја *Novog Lista* од 25. новембра видим, да је и црнорукац и да је брат или побратим био покојном Драгутину Димитријевићу — Апису. Он то сам прича и казује, да оправда један свој неваљали поступак: напад на г. Љубу Јовановића, кандидата радикалне странке у Далмацији, кога зове „убицом народног јунака и спаситеља“, додајући још покојном Димитријевићу придене „највећег Србина и Југословена“ који је у себи спајао и Гарибалдија и Мацинија!

Овај Оскар је ушлео у свој напад на г. Љубу Јовановића и мене. То му је ваљда требало да боље одбрани свога јунака којег је, у свом глупом неваљалству, спустио на ниво оруђа за нападај на једног виђеног политичкога конкурента своје другом, живом, јунаку г. Трумбићу. Изгледа да Оскар не може да поднесе, да у Далмацији може још ко бити носилац изборне кандидатске листе осим г. Трумбића!

Г. Јовановић ће без сумње сам расправити што има с Оскаром. Ја у то овде нећу дирати. Али ћу рећи неколико речи о ономе што се мене тиче.

Оскар понавља, и ако је *Самоуправа* то не један пут демантовала, како сам ја ишао у Швајцарску у јесен 1916. године по налогу г. Пашића, и како сам тамо дошао у додир с једним представником Аустрије да сондирам мир с Аустријом!

Ову измишљотину, коју је публици сервирао Цицварић за рачун наших политичких противника, Оскар је сад и гарнирао. Он је још сазнао и какве је услове Аустрија преко тога свога представника мени за Пашића дала. Ти су услови, како Оскар прича, ови: 1. *Status quo anté*; 2. Србија добија

излаз на Јадранско Море; 3. они који су дотле водили у Србији антиаустријску политику морају бити апсолутно одстрањени од државних послова. Овај последњи услов, додаје Оскар, био је за Пашића, мене и Јовановића тежак проблем — да добијемо мир с Аустријом а да не морамо силавити с власти!

И онда се тај тежак проблем решио, како Оскар тврди, тако: да се чланови организације „Уједињења или Смрт“ притворе и на њих свали кривица за рат с Аустријом. И на жељу Аустрије доведен је Апис Димитријевић пред суд и осуђен на смрт — по тврђењу овога сплитског неваљалца.

*

Покојни Димитријевић је притворен с неколико официра још, ако се добро сећам, *пред Божић 1916. године*, пошто је претресом код њега нађен оригиналан статут тајног превратног друштва „Уједињење или Смрт“, којим се сви српски грађани и јавни органи државе стављају ван закона, на милост и немилост ове организације, ако се њој безусловно не покоре и њене наредбе не врше. Атентат на престолонаследника је био крајем августа исте те године. Дефетистичке агитације на солунском фронту ишле су онда баш из оних редова и кругова које данас овај сплитски неваљалац узима у одбрану и у чијем се друштву и сам налазио — како сад прича.

Ја сам тада био ван владе по жељи истих тих кругова. По жељи г. Пашића изабран сам кооптацијом у Југословенски Одбор да будем у неку руку представник Србије у Одбору поред још двојице тројице других.

У *пролеће 1917. године* ја сам се кренуо са г.г. Трумбићем, Поточњаком и Тринаестићем у Оранж да тамо видимо и поздравимо један добровољачки југословенски батаљон, који је из Русије долазио и за Солун ишао да се придружи нашој војсци. У то доба је питање добровољаца било на дневном реду, па су и српска влада и Југословенски Одбор чинили што је требало и што су могли да их колико се може више доведу на солунски фронт, ради појачања наше војне снаге.

Из Оранжа сам се ја с Поточњаком кренуо за Швајцарску, а г.г. Трумбић и Тринаестић за Париз, где смо се после петнаест дана опет састали и рад у Одбору продужили. Тада је, и мојим суделовањем и настојавањем, решено да Југословенски Одбор буде позван на Крф ради једне заједничке енциклијације и поставања и објављивања основних начела за будућу нову изродну државу — за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Одатле је после изашла — Крфска Декларација!

Ја сам с Поточњаком у Швајцарској провео био тада петнаест дана да видимо, на лицу места, наше људе и изближе погледамо на све оне међународне сплетке којима је Швајцарска тада била гнездо.

Не сећам се добро да ли још док смо тамо били, или одмах по нашем одласку у Париз, донеле су немачке новине да сам ја дошао у Швајцарску да преговарам, у име српске владе, с Аустријом за један сеператан мир!

Аустријанцима и Немцима је требало да српску владу компромитују код савезника наших, да поколебају у њих поверење у њу и да унесу између Србаје и њених савезника неповерење. За то су пустили били у јавност тај глас. Он је Аустрији био потребан још и за то, да мало охрабри и своју позадину и своју војску која је већ поклецавала, и не мало. Срећом и за Србију и за сав наш народ нас су добро познавали и у Паризу, и у Петрограду, и у Лондону, и у Србији.

Тада сам сазнао да је у Швајцарској одиста био један агент аустријски, који се издавао као човек који са самим Берхтолдом има посла, који је показивао чак и нека писма као да су од самога Берхтолда и који је хватао наше људе по Швајцарској и препоручивао им мир с Аустријом. То је био један брат — Чех! Он је раније био у Србији, па се мислило, изгледа, да ће он моћи код Срба у емиграцији имати успеха, стварајући код њих расположење за мир и упућујући их да у том правцу и смислу врше — пресију на владу српску!

Сад читаоци и из Србије и из Далмације могу лако видети како изгледају она нагваждања Оскара Тартаље, који овде може играти само једну од ове две улоге: или да је неваљалац који свесно клевета Србију и њене државнике противно свом бољем уверењу, или да је један велики шмоклан кога је неко добро насамарно, а он сматра за своју „југословенску дужност“ да ту лаж пронагира у интересу — Југославије!

Нека Оскар њушка и чепрка и даље, колико год хоће, и он сам и заједно са свима онима којима смо Нашић, ја, Јовановић и радикали три у оку. Никад ништа неће они наћи у нашем раду што би ма и издалека личило ни на малодушност ни на неверство. Тога нека тражи и он и други код наших противника.

Радикали су доказали још да су и даље видели и боље целили све догађаје.

Да су се они слушали, сад би било мање разочарења и у Силиту, и у Љубљани, и у Загребу, и у Београду.

Изборне Карактеристике и Куриозуми!

Самоуправа, 3. децембра 1920. год.

До овог часа кад ове редове пишем још нема тачног резултата са свих изборних места. Али се већ сада виде главне линије оне слике коју су дали избори за Уставотворну Скупштину, извршени на дан 28. новембра ове године.

Вредно је да се осврнемо на резултат ових избора још сад с неколико речи, и погледамо шта нам тај резултат даје и казује.

По ономе колико је до сад у јавности познато о учешћу народа на овим изборима види се, да то учешће није било велико, а нарочито је оно било слабо у јужној Србији због изузетних и ненормалних прилика онамо.

Ово слабије учешће народа у изборима, којему не можемо сад овде тражити узрок, било је свакојако од утицаја и на резултат избора. Наш закон изборни, по којему су ови избори вршени, основан је на принципу представништва мањине, и нарочито фаворизира мале, ситне групе, на штету јачих група. И кад је учешће у изборима слабије, и у колико је слабије, онда се и у толико ова његова незгодна, да кажем отворено неправична особина, показује јаче на штету већих а на корист малих, ситних група.

Ја мислим да ће резултат ових избора многе разуверити о доброту ове одредбе нашега изборнога закона.¹

¹ *Правда*, одговарајући „Самоуправа“, више у свом броју од 3. децембра са свим неистинито о постанку ове одредбе изборног закона. У истини ствар стоји овако:

Ја сам наследио од демократа предлог изборног закона по коме су се избори имали извршити у нашој земљи по два изборна система: по нашем изборном закону за Србију а по Д'Онтовој систему за наше нове крајеве. Овај дуализам госпде која тако радо парадиралу као једина прави представници народног јединства, ја ипак нисам могао прихватити. И за то сам предложио у влади да се усвоји наш изборни систем за целу земљу. Против идиог система стојао је приговор, који су чиниле све наше опозиционе странке и који је, са свим природно, захва-

Дужан сам овде рећи, да је г. д-р Воја Маринковић у одбору о овој ствари имао са свим правилно гледиште, али га, на жалост, није после у Народној Скупштини заступао — вероватно због ситуације и расположења у демократској заједници!..

Факат да Србија има мање округе, ова је негодна страна нашег изборног закона нарочито била невољна за радикалну странку у Србији.

Друга карактеристика ових избора је била појава нових група. Неке од њих су, без сумње, пролазног карактера и последица ратног расположења и тренутних прилика. За то је, по мом мишљењу, погрешно из њих повлачити даље и веће последице за будућност.

Трећа карактеристика ових избора је да су комунисти из ових избора изашли са знатним бројем од 55 посланика. А један карактеристичан куриозум је да од ових 55 комунистичких посланика долази на северну Србију 14 а на јужну Србију 18, дакле на целу Србију 32 комунистичка посланика; док 23 комунистичка посланика свега долазе на све друге области Краљевине!

У свим другим крајевима су комунисте у опадању, а у Србији где је снага демократског министра унутрашњих дела најјача — комунисте иду напред!

тно и чланове владе из нових крајева, да се по њему (последњем изборном закону нашем) *гласови мањине придају* гласовима већине, те се она, тако, увеличава туђим гласовима. И ако овај приговор нема онолику вредност колику су му придавале наше опозиционе странке, као што је са свим објективно, признао и г. Д-р. В. Маринковић у одбору, ипак је стајао факат, психолошки негодан и неприродан, да *шубе* гласове *присвоја* већина. За то ја нисам хтео ту одредбу нашег закона ни бранити. Требало је тражити нешто друго у замену за то. Како смо ми журили са законом, онда нам није остало друго но да усвојимо предлог г. Рибарића да се место оне одредбе нашег изборног закона узме првобитна одредба о томе из Устава 1888. године, која фаворизира јако мањину, па да, после, тражимо нешто ново.

Кад се у одбору законодавном повела о том расправа, ја сам одмах констатовао ово стање ствари и прихватио предлог Државног Савета који је заснован на једној сасвим здравој идеји, да се не узима у рачун сваки број гласова који једна листа добије, него само онај који доспе до количина и онај који пређе количник.

То је, у суштини, идеја коју заступа и брани и енглески социјалиста Рамсеј Магдоналд: да нема права снага мањина бити самостални законодавни фактор!

Нема сумње да је и ова појава пролазна, али је она исто тако несумњиво и важна и — карактеристична!

Особито је карактеристично да је у јужној Србији изабрано 18 комуниста! За управу демократску која се онамо најдуже и најјаче осећала, то је одиста једна лепа препорука!

*

Четврта карактеристика је ових избора да је демократска странка изашла свуда ослабљена осим јужне Србије!

Поред свега праскања, поред све злоупотребе власти и и уске партизанске политике у једном тако важном државном питању као што је аграрно, демократска је странка извукла дебљи крај и у Србији северној, и у Босни, и у Хрватској, и у Војводини, и у Далмацији. Ништа није добила ни у Црној Гори.

У Босни, где се свом снагом бацила противу радикалне странке и „бегова“, где је највеће злоупотребе чинила са добровољцима и аграрном реформом, где је лакомислено подстицала најниже инстинкте у сељака босанскога, она је успела да добије свега два мандата на своју фирму, и није могла да спасе чак ни своје „великане“ Васиља Грђића и Живка Њежића за чијом је лудом политиком у аграрном питању босанском и пошла!

У Војводини је поред свих злоупотреба са Шикопаријом и свих Нешикова, Шећерова, Кризмана и духовите просветне политике г. Прибићевића, успела добити свега десет мандата према 22. радикала!

По томе би имала да се на рачуна искључи свака листа која није добила количник. Само би се рачунали остаци листа које су добиле количник. Међу листама с количником поделено би се цело број кандидата посланичких.

Али у одбору су хтели да ту идеју модифицирају и „ублаже“, па је исцало нешто треће. И на том смо се сложили — да се једном дође до резултата.

Кад је ствар дошла пред Народну Скупштину, онда је из једанпут изнео са свим нов предлог — Алберт Крамер, противно утврђеном договору између странака у влади!

Он је прихватио предлог Крамера о два скрућивања по угледу на Чехе, и бранио то чак и принципом народног јединства — он који је као члан владе усвојио и предложио с осталим демократама и социјалистима у влади њиховој дуализам у изборном закону, т. ј. два система бирања и рачунања!

Ја сам то одлучно одбио и оставио Народној Скупштини да бира између предлога владиног ико је он из одбора изашао и између првобитног предлога њеног Народног Скупштине, поколебана Крамеровим предлогом, прихватила је првобитни предлог владин место онога који је из одбора изашао.

У Хрватској, кули својој, где Милан Прибићевић већ више од годину дана организира добровољце и с њима тероризира поглавито српски живаљ, где су биле на расположењу толике банке и толики ратни богаташи, где је њена организација најстарија и најјача, демократска је странка једва истерала 18 мандата како сама прича. Од радикалне странке, чија је партијска организација у Хрватској најпознија и најслабија, демократска је странка једва утекла с 8 мандата. А да није било погрешне кандидације у сремској жупанији, и личне политике једног радикалнег правка онамо, овај би вишак несумњиво био још бар за два мандата мањи. Све приче г. Светозара Прибићевића о његовој и његове странке снази у Хрватској расплинуле су се као сапунски мехур, а они који су у њих веровали и који су у њега гледали као у најбољег познаваоца прилика у Хрватској стоје сад запањени пред пропашћу демократа у Хрватској.

Сад ће им ваљда пасти на памет и моје речи: да, да, Хрватска Заједница може бити слаба, може постати још слабија, али оно што она изгуби неће добити ни г. Прибићевић ни они Хрвати који иду с њим, него ће добити Радић и, може бити, франковци!...

У Далмацији је демократска странка прошла још горе. Она је тамо једва извукла једног посланика, и то, немојте се смејати, благодарећи једино једном великом поседнику, г. Трипали, који ју је милостиво спасао од коначне пропасти!

Демократска је странка у Далмацији и поред овога добила ипак од радикалне странке мањи број за више од седам стотина гласова!

У Словеначкој је, опет, једва истерала — три мандата и то са г. Тавчаром којег је, тек преко воље, примила, јер без њега не би могла имати ни та три мандата.

А у Србији, како је у Србији прошла демократска странка, где се она нарочито била окомила на радикале, где је сва средства употребљивала да их сузбије, где им је г. Прибићевић пророковао да неће имати ни двадесет посланика, где се њеним суделовањем, а, можда, и иницијативом родила и развијала сељачка странка у циљу да се ослаби још више радикална странка?

Да ствар буде јаснија, и да се види и један куриозум ту, ми ћемо оделито посматрати северну Србију а оделито јужну Србију.

У северној Србији која бира 103 посланика, демократска је странка добила 31 мандат, радикална 42, земљорадничка

странка 14, комунистичка 14, републиканска 1 и национална странка 1 мандат. Све три опозиционе србијанске странке: самостална, напредњачка и национални дезертери како их г. Рибарац назва, добиле су једанаест мандата мање од радикала и ако су против радикала употребиле сва средства, и ако су тога ради створиле и сељачку странку, и ако су у својим рукама имале и толико жуђено министарство унутрашњих дела.

У јужној Србији се демократска странка накнадила за све ове губитке: и у северној Србији, и у Хрватској, и у Војводини, и у Босни, и у Словеначкој, и у Далмацији.

Тамо су, у јужној Србији, са свим изузетне прилике, тамо је у једном делу право ратно стање, тамо су потере и комитске чете, тамо је свет неписмен и још врло неук за употребу политичких права, и тамо је власт с најмање народне контроле а с највише безочности, притиска и насиља. Тамо се и најјаче може да агитује и највише злоупотребе да чини и с аграрним питањем. Тамо се и с учитељском политиком најлакше може да оперише.

Отуда не може бити чудно ако ту демократска странка не само ништа не изгуби него још нешто и добије. Али амичност демократске странке на ову згодну за њу позицију била је толика да је она претерала у нартању свом на бираче и издала се сама! Она се издала онако исто као што злочинац, најпосле, сам себе изда: рђава средства издаду рђаву циљ, и она се, најзад, испружи и покаже свима своју голотињу.

Демократска је странка добила у јужној Србији, како *Политика* саопштава, 24 мандата, а радикална странка 9 мандата! Зар није то куриозум код ових избора?!

И зар није још један куриозум избора у јужној Србији да су они, поред 24 демократа дали и 18 комуниста?!

Где опадну демократе опадну и комунисте, где расту демократе расту и комунисте!

Одиста мора бити особита карактеристика овога г. Прибићевићевог и г. Драшковићевог демократизма да он нигде у овом нашем Краљевству не успева — сем на Косову!

Зар није онда вредно испитати мало ближе каквим је то волшебним штапићем истерано на Косову 24 демократа и 18 комуниста?

Ја се надам утврдо да Уставотворна Скупштина, и у интересу свога достојанства, и у интересу онога народа нашега на Косову и у Вардарској долини, и за част онога дивног херојства лене Вардарске дивизије којему смо дужни дати и ред и слободу, и правичност, и поштену управу, као и осталим

деловима и областима наше Краљевине — наредити једну озбиљну парламентарну анкету, ако ове изборе и без тога и пре тога не поништи.

Они, они избори у јужној Србији, сувише стрче, сувише су неприродни и сувише ружни а да се могу и смеју оставити без анкете ако се и без ње не пониште!

Ето како је и са чиме начинила демократска странка за себе 91 мандат како *Полишка* објављује, или 94 или и 96 како приватно демократе причају!

Кад од овога броја одбијете само дванаест мандата, дакле половину од онога броја који нам г. Драшковић жели представити као демократску снагу у јужној Србији, онда демократе немају више од 79, односно 84 мандата!

И кад то учинимо онда не само што ништа писмо закинули демократима, него смо били према њима врло, врло либерални.

И савезници демократа социјалиста, прошли су на овим изборима ало. Њих је изабрано свега 9 у целој Краљевини. Њима су однели мандате комунисти. У Србији их нема ни једнога. То је пета карактеристика ових избора.

Шеста је да је у Хрватској *Хрватска Заједница* јако подбацила. Њој су мандате однели Радићевци, сељачка странка. И она се, као да, на то не љути много — само кад су демократе пропале у Хрватској, који су до сад некако у име Хрватата говорили у Београду, што је, изгледа, Хрвате нарочито пређало.

Највећи број мандата у Хрватској је добила сељачка странка — 49.

Загреб је, чудновато, и за Загреб не баш похвално, дао франковцима највише гласова после комуниста! *Хрватска Заједница* долази у Загребу на треће место, а демократска, с г. Ројцем на челу, на четврто место!

Хрватска је Заједница у Хрватској добила свега 5 мандата по ономе што се до сад зна. Али овоме треба додати, мислим, и шест мандата што их је у Босни добила *Хрватска тежачка странка*, која је или сасвим то исто што и Хрватска Заједница или врло близу ње. Тако би Хрватска Заједница имала у ствари 11 мандата.

Седма је карактеристика да су Муслимани у Босни добили 25 мандата! Према броју свом они су добили у Босни

више него што би се могло очекивати судећи према броју мандата који су добили Срби свију политичких боја и јанса. То им је донела слога, добра организација и вредноћа, усталаштво.

Срби су бројно у Босни за читаву трећину јачи од Муслимана па ипак једва ако су добили један мандат више од њих!

Пример Муслимана показује још две врло важне чињенице. Прво колико су важни они елементи које Бисмарк зове импедерабилијама у практичној политици и животу народа, и друго колико су то нетачно ценили босански Срби и демократска странка, која је и навела све босанске Србе на једну погрешну политику и с гледишта општег, народног, и с гледишта ужих племенских интереса српских, и с гледишта партијских интереса и радикалне и демократске странке.

Још једна специјална карактеристика босанских избора је у томе, да су обе Хрватке странке, и хрватска тежачка странка и хрватска пучка странка, добиле свега девет мандата.

По броју хрватскога становништва у Босни, како се он обично досад давао и износио, очекивати је било да обе хрватске странке покажу већи број мандата. Како тога није било, онда би се морало узети да је број Хрвата у Босни доста мањи него што се то до сад обично узимало.

Осма карактеристика је, да странка г. Короица, или људска односно пучка странка, није дала онај број мандата колико су и противници њени очекивали и коликом се броју она сама надала.

Словенец, главни орган странки, очекивао је да ће странка г. Короица добити око 50 мандата, а она је таман половину од тога броја добила у целој Краљевини.

Она је поремећена у Словенији где је добила 14 више конкурената, те ту није могла добити више од 15 мандата на 40 колико Словеначка у опште даје мандата.

Иза ње су у Словеначкој најјачи земљорадници, или тако звана самостојна кметскијска странка која је добила осам мандата.

Има још једна карактеристика која се тиче демократске странке и која је и важна и — куриозна. И она би била девета карактеристика ових избора!

Ови избори су врло значајно и куриозно наменили однос снага у демократској странци.

До сад је фактички шеф у демократској странци био г. Светозар Прибићевић. А оно што је његовој аутократској, нескрупулозној, властољубивој и сујетној природи давало нарочиту моћ и важност у демократској заједници, то је улог који је он унео у демократску заједницу, то је овај број пречанских елемената које је он увео у демократску странку и који су слепо за њим ишли, чинећи у странци самој специјално његову пратњу и снагу. Тај, пак, број био је велики — преко осамдесет посланика! Од осталих странака које су ушле у демократску заједницу најјачи су били самосталци, а они су једва бројали двадесет посланика!

Сад се овај однос са свим променио на штету снаге и ауторитета г. Светозара Прибићевића. Сад пречанских елемената у демократској заједници нема више од — 34, односно 36 посланика! То је прилично испод половине онога броја којим је специјално г. Светозар Прибићевић располагао у демократској заједници. То је једва за пет посланика (управо три без црногораца) више од онога броја колико демократска заједница има само у северној Србији.

Кад се упореди ова изборна судбина г. Светозара Прибићевића с изборном судбином Хрватске Зсједнице, онда се види да је г. Прибићевић подбацио још нешто јаче од г. Лагиње који је од 25 до 26 посланика снао на једнаест — без Буњеваца!

Зар то није и карактеристично и сигурно?... Али за овом изборном судбином г. Прибићевића неће, вероватно, зажалити нико више — осим њега самога и г. Крсте Цицварића!

Народна Радикална Сстранка је добивеним бројем мандата изненадила све своје политичке противнике, а поглавито у првом реду демократе који већ две године скоро сматрају као главни задатак свој да радикалну странку потисну и у позадину ставе, а они да се испред ње и место ње напред поставе и — ново коло у новој отаџбини поведу!

Они су већ и пред народом и пред владаоцем огласили њу као стару, пропалу странку, коју је прегазило време и с којом је опасно и долазити у ближи додир!

Да радикалној странци што више досаде и на што мањи је број сведу, демократи су ударили несавесно и у најосетљивије жице душе народне. Они су за своје страначке интересе експлоатисали и народну жалост за губитком онога великога броја његових синова што падоше у борби за народно ослобођење и уједињење. Рат, и кад је победоносан, и кад донесе

вароду остварење његових идеала, скуп је, страшно је скуп. Многе удовице, многа браћа и сестре, многи очеви у црно се завију, многи кршни момци остану богаљи те не могу себи привређивати и живот свој радом одржавати и улепшавати, многи сирочићи и сироте остану без хранитеља. Све су то противници радикалне странке противу ње немилостиво и несавесно експлоатисали.

Кад је 14. новембра Веницелос на избору пао, и поред свих својих заслуга за Грчку, онда су противници радикалне странке шаптали и *дошаптавали*: овако ће проћи и радикали 28. новембра!

Правда је и отворено, јавно писала: да ће радикале иста судба снаћи као и Веницелоса, па је пронашла чак и целу теорију за то!

Али све то није ништа помогло. Српски је народ показао да он није грчки народ, а радикална странка је показала да познаје боље душу свога народа него што је Веницелос познавао душу и карактер свога, грчкога народа, и него што познају душу српскога народа противници њени.

Народна радикална странка је изашла из ових избора, 28. новембра ове године, и поред све хајке која се на њу систематски диже већ толико година, уз које су дошле још и ове две последње с новим снагама, као победилац. Она је изашла из ових избора јача од свих других странака. И то што је она дала, то није максимум њене снаге. Она може да да и да ће, кад затреба, још више. На против њен главни противник, демократска странка, дала је максимум своје снаге — са свима злоупотребама власти које је чинила да до тог резултата дође. Радикална странка је добила 47, а може бити и свих сто мандата!

То је десета карактеристика ових избора!

Последња карактеристика ових избора је да су нам они дали једну врло шарену, на много ситних група исцепкану Уставотворну скупштину — од преко 12 група!

САДРЖИНА:

	Стр.
1. Зао дух	3
2. Себи руке	6
3. „Законске уредбе“	11
4. Једна Држава — један суверенитет	23
5. Изборна размишљања	29
6. Једна држава или савез	33
7. Два документа	38
8. Свегозар Прибићевић и Стјепан Радић	44
9. Балкан и г. Јеглић	48
10. Конституанта и г. М. Драшковић	49
11. Једна крупна сплетка	58
12. Једна држава или федерација	60
13. Стојан Протић и Стјепан Радић	68
14. Сељачка странка и Конституанта	71
15. Неваљалство Оскара Тартаље	74
16. Изборне Карактеристике и Куриозуми	77
